

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Навчально – науковий інститут економіки
Фінансово-економічний факультет
Кафедра міжнародних відносин і аудиту
ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеню бакалавра

студентки Касаткіної Ірини Олексіївни
академічної групи 291-18-1

(шифр)

спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії»

(код і назва спеціальності)

за освітньо-професійною програмою «Міжнародні відносини, суспільні
комунікації та регіональні студії»

(офіційна назва)

на тему: «Вихід Великої Британії з ЄС»

(назва за наказом ректора)

	Прізвище, ініціали	Оцінка	Підпис
Керівник роботи	Пашков В.О.		
Рецензент			
Нормоконтроль	Пашкевич М.С.		

Дніпро
2022

ЗАТВЕРДЖЕНО:
завідувач кафедри
міжнародних
відносин і аудиту
Пашкевич М.С.
(підпис) (прізвище, ініціали)

«__» _____ року

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу
ступеню роботи ступеню бакалавра
(бакалавра, магістра)

Студентці Касаткіній І. О. академічної групи 291-18-1
(прізвище та ініціали) (шифр)

спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

(код і назва спеціальності)

за освітньо-професійною програмою «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

(офіційна назва)

на тему:

«Вихід Великої Британії з ЄС»

затверджену наказом ректора НТУ «Дніпровська політехніка» № 254-с від 12 травня 2022 р.

Розділ	Зміст	Термін
1	УМОВИ ЧЛЕНСТВА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У ЄС ТА ЇЇ СТАНОВИЩЕ В СЕРЕДИНІ ОБ'ЄДНАННЯ	20.04.22 - 05.05.22
2	ПЕРЕДУМОВИ ВИХОДУ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ РЕФЕРЕНДУМУ ЩОДО ВИХОДУ З ЄС	06.05.22- 28.05.22
3	НАСЛІДКИ ТА ВИКЛИКИ ВИХОДУ З ЄС ДЛЯ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ	29.05.22- 08.06.22

Завдання видано

_____ (підпис керівника)

Пашкевич М.С.
(прізвище, ініціали)

Дата видачі 20.04.2022 р.

Дата подання до екзаменаційної комісії 10.06.2022 р.

Прийнято до виконання

_____ (підпис)

Касаткіна І.О.
(прізвище, ініціали)

РЕФЕРАТ

Дипломна робота: 62 с., 0 рис., 0 табл., 62 літер., 1 додаток.

Предмет дослідження – вихід Великої Британії з Європейського Союзу.

Мета роботи – на основі існуючих фактів та матеріалів виявити головні причини та наслідки виходу для Великої Британії з ЄС.

Методологія (метод) дослідження: системний, історичний, порівняльний методи, а також сукупність загальнонаукових методів – аналіз, індукція і синтез. Також були застосовані принцип детермінізму та багатofакторності.

Результати дослідження та їх новизна. Новизна результатів дослідження полягає у тому, що на основі теоретико-методологічного аналізу розкрито сучасні трансформаційні процеси у зовнішній політиці Великої Британії, а також значення виходу для розвитку економіки і суспільства. Визначено, як наростала нерозв'язна суперечність між прагненням Лондона забезпечити незалежність від ЄС та бажанням впливати на політику ЄС.

Результати досліджень можуть бути застосовані при викладанні дисциплін «Міжнародні відносини», «Зовнішня політика Великої Британії», «Європейська інтеграція», а також у науковій сфері – як теоретична основа для подальших досліджень цієї проблематики.

Перелік ключових слів: ВЕЛИКА БРИТАНІЯ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ, РЕФЕРЕНДУМ, ЄВРОСКЕПТИЦИЗМ, ІНТЕГРАЦІЯ, БРЕКЗІТ.

RESUME

The graduation research of the fourth-year student Kasatkina Iryna (NTU DP, Faculty of Finance and Economics, Department of International Relations and Audit). This work deals with the exploring the features causes and consequences of Brexit. The work is interesting for students, historians, politicians. In addition these results are applicable for further analysis of this topic and can serve as a basis for researching „Brexit“ not only as a European integration period, but also as an instrument of foreign policy in the hands of officials.

Bibliogr. 62. Tables 0. Ill. 0.

ЗМІСТ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ СКОРОЧЕНЬ	6
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. УМОВИ ЧЛЕНСТВА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У ЄС ТА ЇЇ СТАНОВИЩЕ В СЕРЕДИНІ ОБ'ЄДНАННЯ	10
1.1 Передумови вступу Великої Британії до ЄЕС	10
1.2 Роль Великої Британії у створенні Європейської асоціації вільної торгівлі	13
1.3 Відставка М. Тетчер та політика лейбористського уряду Т. Блера	19
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ ВИХОДУ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ РЕФЕРЕНДУМУ ЩОДО ВИХОДУ З ЄС	24
2.1 Кроки Д. Кемерона щодо збереження членства Великої Британії у Європейському Союзі	24
2.2 Угода щодо нових умов членства Британії в ЄС та позиції партій щодо проведення референдуму	26
2.3 Припинення членства Британії в ЄС як результат референдуму	31
РОЗДІЛ 3. НАСЛІДКИ ТА ВИКЛИКИ ВИХОДУ З ЄС ДЛЯ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ	35
3.1 Початок процесу виходу Великої Британії з Європейського Союзу: можливі шляхи взаємодії Сполученого Королівства та єдиної Європи	35
3.2 Особливості процедури виходу Великої Британії з ЄС	39
3.3 Наслідки виходу Великої Британії з ЄС	43
ВИСНОВКИ	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	55
ДОДАТОК А	61

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВВП – Вáловий внутрішній продúкт

САВТ – Європейська асоціація вільної торгівлі

ЄЕС – Європейська економічна спільнота

ЄОУС – Європейське об'єднання вугілля та сталі

ЄС – Європейський Союз

ЗВТ – Зона вільної торгівлі

НАТО – Організація Північноатлантичного договору (англ. North Atlantic Treaty Organization)

НБСЄ – Рада з безпеки та співробітництва в Європі

ОЄЕС – Організації європейського економічного співробітництва

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Проблема європейської інтеграції як багатовекторного процесу та роль у ній Великої Британії протягом останніх десятиліть є предметом аналізу як західних, так і українських вчених. Проте актуалізація цієї теми відбулася у 2016 р. у зв'язку з проведенням референдуму та перемогою прихильників виходу Британії з Євросоюзу. Ця подія зумовила активний політичний та науковий дискурс, розвитку якого сприяє інтенсивне розширення джерельної бази. Зміст англійської політики євроінтеграції представлений міжнародними договорами, угодами, документами британського уряду, парламенту, виступами, передвиборчими маніфестами, звітами, промовами політичних лідерів, а також офіційним листуванням Лондона та Брюсселя.

Важливим залишається те, що в наші дні відбувається тематична зміна дослідницького простору, оскільки зріс інтерес до різних аспектів історії взаємин Сполученого Королівства і з Європейським економічним співтовариством та з Європейським Союзом, і як наслідок, йде переосмислення значення багатьох подій цього періоду. Аналіз європейської політики в контексті неконсервативного підходу, який багато в чому зумовив курс Лондона в 1972-2017 рр., дозволяє простежити динаміку та специфіку інтеграції, а також виявити співвідношення об'єктивного та суб'єктивного факторів у виході з Євросоюзу.

Актуальність теми пов'язана з теоретичною стороною, адже Брекзінт показує з усіх боків складність та суперечливість процесів європейської інтеграції не тільки нових країн Європи, але й для старих. Аналіз Брекзита в цілому показує нам абсолютне різне відношення як простого населення, так і еліти до самого ЄС та гармонізації. Саме цьому аналіз надзвичайно необхідний, як мінімум для того, щоб зрозуміти причини, наслідки та перспективи у майбутньому.

Взагалі тема дуже гостра та максимально актуальна в даний час. Оскільки Брекзінт безпосередньо впливає як на процеси європейської інтеграції всередині

ЄС, так і на погляди європейського союзу щодо розширення самого союзу. Так само це й впливає на зовнішню політику Британії, оскільки вона шукає своє місце у цьому світі. Для України також буде за потрібним розуміти з якими труднощами та проблемами ми можемо зіткнутися як на шляху до ЄС, так і ставши в можливій перспективі членом його членом.

Огляд використаної літератури з визначенням ступеня наукової дослідженості проблеми. Незважаючи на серйозні напрацювання щодо дослідження виходу Великої Британії з ЄС, так повноцінно Брекзит з усіма його наслідками не був предметом дослідження жодного вітчизняного науковця.

Деякі аспекти зазначеної тематики у межах наукових досліджень здійснювали Є.О. Обічкіна, С.Р. Асірян, О.О. Мандрікова, К.М. Вітман, О.В. Грубінко, І.В. Лук'янова, О.О. Ревенко, М.Д.Дженсен, Х. Снейт, Сі Джей МакКінні, П.К. Ріс, М.Хафнер, Т.Д. Сміт та інші, але залишається низка проблемних питань, викликаних сучасним розвитком суспільства, розв'язати які можна, спираючись на принципи наукової об'єктивності, історизму та комплексності.

Предметом дослідження є вихід Великої Британії з Європейського Союзу.

Мета та завдання дослідження. Мета даного дослідження полягає в тому, щоб на основі існуючих фактів та матеріалів виявити головні причини та наслідки виходу для Великої Британії з ЄС. Виконання поставленої мети дослідження можливе із врахуванням наступних завдань:

- визначити особливості умови членства Великої Британії у ЄС та її становище в середині об'єднання;
- оцінка особливостей та сутність референдуму 1975 року;
- розглянути та проаналізувати політику М. Тетчер;
- оцінити та розширити матеріал щодо позиції і політики голови лейбористської партії Т. Блера;
- визначити сутність переговорів про зміну статусу Великої Британії в ЄС;
- охарактеризувати особливості відносин Брюсселя та Лондону;
- визначити сутність та реальні причини ініціювання референдуму 2016 р;

- охарактеризувати співпрацю Великої Британії з Україною.

Методологічні засади дослідження. Методи дослідження обрано з урахуванням мети та задач роботи, її об'єкта та предмета. Методологічна основа роботи включає історичний та системний методи. Також широке використання у роботі знайшли методи загальнонаукового пошуку – аналіз, синтез, індукція, спостереження. За допомогою історичного методу вдалося хронологічно реконструювати процес наростання суперечностей між Британією та ЄС. Завдяки аналізу ми маємо змогу виокремити з політики Великої Британії її складові частини, такі як причини та основні фактори впливу (як внутрішні, так і зовнішні), спосіб її реалізації, що дасть змогу розглянути політику з різних боків та виділити можливі альтернативи.

Структура роботи. Структура дослідження обумовлена завданнями та предметом дослідження. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 62 сторінки друкованого тексту, у тому числі 6 сторінок списку використаних джерел (62 посилання).

РОЗДІЛ 1. УМОВИ ЧЛЕНСТВА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У ЄС ТА ЇЇ СТАНОВИЩЕ В СЕРЕДИНІ ОБ'ЄДНАННЯ

1.1. Передумови вступу Великої Британії до ЄЕС

Згідно історії неологізм прийшов з англійської мови, швидко увійшов до наукового дискурсу та літератури. Два слова Britain і exit з'єдналися воедино, позначивши вихід Великої Британії з Євросоюзу. Слово стало справою 23 червня 2016 р., коли було проведено національний референдум щодо питання: «піти чи залишитися»? За вихід з Євросоюзу проголосували 51,9% громадян, проти – 48,1%. Рівень явки склав 72% від загальної кількості виборців.

Важливою передумовою створення Євросоюзу став повоєнний рух з об'єднання Європи. Початку інтеграційного руху послужила промова Уїнстона Черчилля «Трагедія Європи», вимовлена 19 вересня 1946 р. в Цюрихському університеті, в якій він закликав європейців покінчити «з національними чварами» і утворити на континенті «подобу Сполучених Штатів Європи» [10, с. 33].

Ще 1 січня 1948 р. почав діяти митний союз Нідерландів, Люксембургу та Бельгії (Бенілюкс). У березні цього ж року Франція, Велика Британія та країни Бенілюксу підписали Договір про співпрацю в економічній, соціальній та культурній сфері, а також про колективну самооборону.

Датою народження ЄЕС вважають 18 квітня 1951 р., коли відбулося підписання договору, який засновує Європейське об'єднання вугілля та сталі (ЄОУС). Юридично союз був закріплений Маастрихтським договором 1992 р., а 1 листопада 1993 р. ЄЕС було перейменовано на Європейський Союз через приєднання до економічної політичної функції.

Звертаючись до передумов вступу Британії до ЄЕС, зазначимо, що у 1960 х рр. у країні склалася нова ситуація, яка полягала в тому, що вона з «великих держав» перетворилася на «країну другого рангу», що підігрівало імперські амбіції. В ідейному плані такі амбіції виявилися у трансформації

доктрини англійського консерватизму з допомогою положень лібералізму. Лідери країни відчували необхідність оновлення. Центром руху «нових правих» у Британії стала Консервативна партія: як у її керівництві, так і серед рядових членів неоліберальні ідеї завоювали широку популярність. На початку 1970-х рр. лідери консерваторів переконалися, що запровадження монетарного контролю та ліквідація державного регулювання дозволять вийти з економічного застою [53].

Вказана теорія отримала назву неоконсерватизму і спочатку була спрямована на ослаблення державного регулювання, зниження оподаткування великого бізнесу, а також на стимулювання підприємництва та скорочення соціальної функції влади. Аналізуючи специфіку англійського варіанта євроінтеграції, важливо враховувати, що досвід входження до ЄЕС став важливою зовнішньополітичною передумовою формування неоконсерватизму.

Спочатку Британія утрималася від участі в інтеграції, що об'єднала шість держав. Британський уряд прагнув зберегти особливі відносини зі Сполученими Штатами та вплив Британської Співдружності націй. Також лідерів країни непокоїло питання стану аграрного сектору та розмір внеску до Спільного ринку. Створена в 1960 р. за активної англійської участі Асоціація вільної торгівлі виявилася не дуже ефективною, тому в Лондоні було прийнято рішення вступити до Європейського економічного співтовариства [25, с. 31].

Країни Західної Європи на 50-ті роки ХХ ст. ще переживали наслідки війни, вони зрозуміли, що боротися із зовнішніми небезпеками простіше спільно. Основи економічного об'єднання Європи було закладено у 1957 р., коли шість країн - Бельгія, Франція, Західна Німеччина, Італія, Люксембург та Нідерланди (Шістка) – утворили Європейське Економічне Співтовариство (Спільний ринок) та Європейське співтовариство з атомної енергетики.

Таким чином, західноєвропейські країни, які не брали участі у створенні нових Європейських Співтовариств, були серйозно стурбовані переговорами про створення Спільного ринку між урядами країн Шестірки. Загальний ринок ставив під загрозу економічні інтереси інших європейських країн, зводив

нанівець значення Організації європейського економічного співробітництва (ОЄЕС), а також міг призвести до економічного та політичного розколу Західної Європи. У цих умовах завданням країн, які були не причетні до Загального ринку, стала створення інститутів і механізмів, які могли б пов'язати членів ЄЕС та ОЄЕС. Британія запропонувала створити в рамках ОЄЕС Зону вільної торгівлі (ЗВТ) між країнами Шістки та іншими одинадцятьма членами ОЄЕС. У 1956 р. в рамках ОЄЕС з ініціативи Лондону було створено так звану робочу групу 17, яка зайнялась розробкою плану створення ЗВТ. В результаті роботи цієї групи Британією було представлено проект Зони вільної торгівлі, в яку повинні були увійти всі держави-члени ЄЄЕС та ЄЕС [7, с. 86].

Така Зона вільної торгівлі повинна була ґрунтуватися на принципах, встановлених ГАТТ, а її цілі визначалися як поступове скасування мит та кількісних обмежень в товарообігу між країнами-членами, при цьому окремі держави зберігали б повну свободу дій у регулюванні митних зборів щодо третіх країн. Це стосувалося лише промислових товарів, щодо сільськогосподарської продукції країни учасниці зберігали б повну автономію. Скасування мит передбачалося проводити згідно з термінами, встановленими ЄЕС [25, с. 32].

На противагу Спільному ринку ЗВТ не ставила б за мету повної інтеграції економік європейських країн та створення наднаціональних установ, вона мала стати асоціацією держав координаційного характеру. Ставлення до проекту було неоднозначним, він отримав протидію із боку Франції, і навіть інших держав. Деякі члени ЄЕС вважали, що створення подібної Зони послабить Спільноту в економічному плані. Нідерланди, наприклад, бачили небезпеку в тому, що «якщо він (план Британії) буде прийнятий, це «втопить» Спільний ринок у Зоні вільної торгівлі». Переговори з цього питання тривали до кінця 1958 р., протягом усього періоду ініціативи Британії протистояв французький уряд. Франція в цей період займала провідну позицію в Європі, а втілення проекту ЗВТ могло призвести до посилення Великої Британії та зростання американського впливу на континенті [11, с. 6]. Таким чином, переговори про асоціацію країн Шістки та інших країн ОЄЕС закінчилися провалом.

1.2. Роль Великої Британії у створенні Європейської асоціації вільної торгівлі

Згідно даних Європейської асоціації Європі загрожував розкол на два угруповання: країни Спільного ринку та інші країни. Щоб уникнути цього, 7 країн (Велика Британія, Австрія, Данія, Норвегія, Швеція, Швейцарія, Португалія) об'єдналися у Європейську асоціацію вільної торгівлі.

Вона стала найбільшим після ЄЕС торгово-економічним угрупованням країн Західної Європи. На відміну від Спільного ринку, в рамках ЄАВТ не було створено наднаціональних органів, які мають законодавчі функції. Для більшості учасників ЄАВТ була тимчасовим рішенням доти, поки вони не приєднаються до Загального ринку. Цей факт також ускладнював діяльність організації.

Представники Португалії та Іспанії кажуть, що першим успіхом на шляху зближення ЄАВТ з ЄС стало укладання угод про вільну торгівлю між країнами ЄАВТ та країнами-членами Європейських Співтовариств у 1972 році, коли Асоціацію залишили та вступили до Спільного ринку Велика Британія та Данія, далі Ірландія, у 1986 р. Португалія та Іспанія, а в 1995 р. – Австрія, Фінляндія та Швеція. Нині членами ЄАВТ є чотири країни – Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія та Швейцарія [14, с. 39].

Зони вільної торгівлі важлива для здійснення такого проекту. Перший етап переговорів (1957-1958) був невдалим для ініціаторів ЗВТ і, особливо, їхнього лідера – Британії. Непримирена позиція французького уряду Ш. де Голля не дозволила втілити у життя проект Зони вільної торгівлі, яка доповнює Спільний ринок. У відповідь на це сімома країнами була заснована Європейська асоціація вільної торгівлі.

Країни ЄАВТ при здійсненні вільної торгівлі промисловими товарами не відмовлялися навіть частково від суверенітету, до того ж ЄАВТ не мала інститутів, які володіють законодавчою владою.

Країни, що увійшли до Асоціації, виявилися слабо пов'язані між собою економічно, Асоціація не змогла просуватися шляхом інтеграції настільки ж

ефективно, як Європейські Співтовариства. Участь у Європейській асоціації вільної торгівлі не мала такого добродійного впливу на економіку країн, як участь у Європейських Спільнотах. Країни ЄАВТ опинилися перед вибором – зміцнювати Асоціацію чи приєднатися до Спільного ринку. Перше рішення ухвалила Велика Британія. В умовах стрімкого розвитку Спільного ринку британські політики усвідомили, що перебувати поза цим блоком небезпечно, це могло спричинити важкі економічні та політичні наслідки, а вони завдали б країні більшої шкоди, ніж відмова від преференційної системи торгівлі з країнами Співдружності або передача частини суверенітету загальноєвропейським органам [16, с. 18].

Слідом за Британією таку саму позицію зайняли й деякі інші члени Сімки. Рішення про вступ до Спільного ринку далось Великій Британії нелегко.

Успіхи інтеграції та економічне піднесення на континенті, на тлі кризи в Англії, переконали уряд Г. Макміллана в 1961 р. подати заявку в ЄЕС. Однак Ш. де Голль наклав вето на вступ нових членів, оскільки він розглядав Англію як «троянського коня американців» і побоювався поглинання ЄЕС «колосальним атлантичним співтовариством». При цьому в умовах падіння виробництва британське керівництво бачило можливість стабілізації становища країни лише шляхом участі в європейській економічній інтеграції. У 1967 р. новий прем'єр-міністр Г. Вільсон знову зробив спробу вступу до Спільноти, але де Голль вдруге використав право вето, мотивуючи це фінансовою нестабільністю країни. Ситуація змінилася в 1969 р., коли Ж. Помпіду, який змінив де Голля, зняв вето, визнавши поліпшення економічного становища у Британії. Остаточо привести Британію в ЄЕС вдалося лише прем'єру-консерватору Е. Хіту в 1973 р. [25, с. 34].

Вже наступного року після входження Сполученого Королівства до ЄЕС, уряд лейбористів зажадав перегляду умов договору. Було висунуто вимоги перегляду суми внеску та зміни умов англійської участі у спільній сільськогосподарській політиці. Крім того, Лондон висловив сумнів щодо необхідності валютного регулювання та наполягав на збереженні своїх торгових преференцій у Британській Співдружності. Відповідно до документів, метою

нових переговорів, крім бюджетних суперечок, було прагнення пригальмувати подальшу інтеграцію задля забезпечення власного контролю національної економіки. На цьому зовнішньополітичному фоні у Британії розгорнулися дебати щодо збереження членства країни в ЄЕС [14, с. 39].

Навіть голосування Кабінету міністрів щодо проблеми членства у Спільноті показало підтримку: 16 голосів проти семи, але цей результат викликав внутрішньопартійний розкол усередині лейбористів. Тому уряд оголосив проведення загальнонаціонального референдуму про доцільність участі Британії в ЄЕС, на якій більшість британців висловилися за ЄЕС. Маніфест лейбористів на загальних виборах у жовтні 1974 року обіцяв, що люди «через урну для голосування» вирішуватимуть, чи залишатись у ЄС.

На тому етапі європейська інтеграція в основному полягала в економічній співпраці, спільному ринку та гармонізації законодавства для цієї мети, про політичну інтеграцію ще не йшлося. Це зумовило позиції партій: переважна частина консерваторів і права частина лейбористів виступали за входження, тоді як проти вступу однозначно виступали лише ліві лейбористи, які побоювалися, що відкритий ринок зашкодить інтересам місцевих робітників і підприємців. Питання референдуму стояло так: «Як ви думаєте, Британія має залишатися в Європейському співтоваристві?».

Практично у всіх округах більшість обрали відповідь «так». Британці проголосували за збереження членства в ЄЕС на референдумі 5 червня 1975 р. з переконливим результатом 67%. Тоді цей крок підтримували основні політичні партії та національні газети. Хоча практично по всій Британії перемогли прихильники членства, їх перевага була найслабша поза Англією, а всередині Англії – у великих містах: Лондоні та Манчестері.

Цей розподіл змінився на 180 градусів протягом десятиліть, як буде показано нижче [22, с. 34]. Після референдуму, хоча євроскептичні настрої хоч й були в британському суспільстві, але вони довгий час не могли завоювати широку популярність. Так, на виборах 1983 р. лейбористи зробили обіцянки

вийти з ЄС частиною своєї передвиборчої програми та програла вибори консерваторам на чолі з М. Тетчер.

Наступний якісний період у відносинах Сполученого Королівства та Європейського Співтовариства розпочався у 1979 р., коли після перемоги на виборах країну очолила лідер М. Тетчер. Ця епоха ознаменувалася зміною англійського курсу щодо євроінтеграції у бік посилення євроскептицизму. Євроскептицизм Тетчер характеризувався згодою з членством у Європейському Співтоваристві за критичного ставлення до частини його правил і принципів, а також побоюванням перетворення ЄЕС на федеративну державу. М. Тетчер стала розглядати євроінтеграцію, з одного боку, як підтримання миру на континенті, з другого – як торговельно-економічний блок, членство у якому може сприяти відновленню глобальної ролі Британії.

Для М. Тетчер, через її переконання, була неприйнятна європейська модель із субсидіями, активною соціальною політикою та розширенням участі держави в економіці, що стало однією з основних причин опозиції європейським ініціативам [35, с. 88]. Тетчер перешкоджала розвитку європейських інституцій для недопущення подальшої політичної інтеграції. Крім того, вона вважала, що процес возз'єднання Німеччини має відбуватися узгоджено за участю НАТО, Європейського Співтовариства та 35 країн – учасниць НБСЄ.

Видається закономірним, що як «поля битви» залізна леді на довгі роки вибрала проблему бюджетного внеску Британії та Загальну аграрну політику.

Після референдуму, хоча євроскептичні настрої хоч й були в британському суспільстві, але вони довгий час не могли завоювати широку популярність. Так, на виборах 1983 р. лейбористи зробили обіцянки вийти з ЄС частиною своєї передвиборчої програми та програла вибори консерваторам на чолі з М. Тетчер.

Наступний якісний період у відносинах Сполученого Королівства та Європейського Співтовариства розпочався у 1979 р., коли після перемоги на виборах країну очолила лідер М. Тетчер. Ця епоха ознаменувалася зміною англійського курсу щодо євроінтеграції у бік посилення євроскептицизму.

Євроскептицизм Тетчер характеризувався згодою з членством у Європейському Співтоваристві за критичного ставлення до частини його правил і принципів, а також побоюванням перетворення ЄЕС на федеративну державу.

М. Тетчер стала розглядати євроінтеграцію, з одного боку, як підтримання миру на континенті, з другого – як торговельно-економічний блок, членство у якому може сприяти відновленню глобальної ролі Британії. Для М. Тетчер, через її переконання, була неприйнятна європейська модель із субсидіями, активною соціальною політикою та розширенням участі держави в економіці, що стало однією з основних причин опозиції європейським ініціативам [35, с. 88].

Тетчер перешкоджала розвитку європейських інституцій для недопущення подальшої політичної інтеграції. Крім того, вона вважала, що процес воз'єднання Німеччини має відбуватися узгоджено за участю НАТО, Європейського Співтовариства та 35 країн – учасниць НБСЄ.

По-перше, усунення протиріч між аграрною політикою, принципами формування бюджету ЄЕС та власними економічними установками на користь останніх. По-друге, політичне посилення країни шляхом зростання економіки та зміцнення позицій у Спільноті. По-третє, захист національних інтересів Британії. Видається закономірним, що як «поля битви» залізна леді на довгі роки вибрала проблему бюджетного внеску Британії та Загальну аграрну політику. Уся її діяльність у цьому напрямі була підпорядкована трьом цілям. Таким чином, через вирішення протиріч прем'єр прагнула підвищити авторитет Сполученого Королівства, і, по можливості, стати в один ряд із Францією та Німеччиною [33, с. 146].

Уже у грудні 1979 р. на Дублінській зустрічі прем'єр-міністр пропонувала скоротити англійський внесок у бюджет на 2 млрд дол. Інші члени ЄЕС погоджувалися лише з 1,3 млрд дол. У 1979-1984 рр. це стало магістральним напрямом європейської політики М. Тетчер. У результаті між Лондоном і Брюсселем тривала суперечка щодо розміру внеску Великої Британії до бюджету ЄЕС; уряд Тетчер жорстко вимагав його зниження.

У результаті у травні 1980 р. у Брюсселі було укладено тимчасову угоду, яка встановлювала суму відшкодування Великобританії за платежами за 1980 р. у розмірі 1 175 млн. екю та за платежами за 1981 р. – 1 410 млн. екю. Таким чином, було врегульовано й порядок відшкодування витрат Британії у разі перевищення платежів над розрахунковими сумами [35, с. 89].

У травні 1982 р. Лондон досяг угоди, за якою отримувалася річна компенсація в 485 млн фунтів стерлінгів. З бюджету ЄЕС виділялися гроші як компенсації у розвиток певних галузей та регіонів в Англії. Проте Велика Британія продовжувала залишатися вкладником коштів у бюджет ЄЕС, інші країни-члени отримували з бюджету більше, ніж внесли у нього.

На зустрічі в Брюсселі 1984 р. розбіжності знову загострилися, і британський прем'єр пригрозила припинити внески до бюджету. Це, на думку провідних видань, означало, що Тетчер перебуває «у стані війни зі Спільнотою».

Неврегульованість питання про розмір внесків Британії до бюджету перешкоджала досягненню домовленості з аграрної політики (у березні 1984 р. було зірвано підписання комплексу важливих рішень з сільськогосподарської політики), форсувала бюджетну кризу і блокувала вступ Іспанії та Португалії до Спільноти. У червні 1984 р. переговори завершилися підписанням договору Фонтенбло, у якому було зафіксовано розмір відшкодування Англії, рівний двом третинам різниці між її загальними внесками до бюджету та розміром одержуваних із бюджету дотацій [33, с. 147].

Щодо сільськогосподарської політики ЄЕС, у 1980-х р. вона залишалася областю, у якій інтереси Британії стикалися з іншими країнами. Конфлікт поглибився із приєднанням до Спільного ринку нових членів, які були зацікавлені у розширенні аграрної інтеграції. При цьому програми промислової та науково-технічної політики, які могли забезпечити покращення конкурентних позицій ЄЕС із США, відчували гостру нестачу коштів. Лише під жорстким тиском Лондона члени Спільноти вирішили скорочення дотацій сільському господарству. Британія, єдина з членів Співтовариства, опинилася в опозиції

прийнятому в 1979 р. валютно-курсовому принципу Європейської валютної системи.

Ця система, заснована з ініціативи Західної Німеччини та Франції, запроваджувала фіксовані валютні курси, виходячи з оцінки економічного потенціалу тієї чи іншої країни, що суперечило Ямайській системі плаваючих курсів. При цьому в Лондоні вважали, що спочатку треба створити економічний союз і потім валютний, тому відмовилися приєднатися до ЄС (хоча і увійшли МВФ). Британські лідери вважали, що в ЄС курс фунта буде завищено, що зменшить конкурентоспроможність британського експорту, а уряд буде позбавлений можливості коригувати курс фунта. У цьому М. Тетчер вважала механізм валютних курсів способом Німеччини захопити влади у Європі. Відмова Лондона взяти участь у валютній системі підірвала основи єдиної валютної політики ЄЕС. Проте курс фунта стерлінгів знизився до рівнів, за яких членство могло стати вигідним, тому підхід британського прем'єр-міністра до питань розвитку ЄС спричинив розбіжності всередині її кабінету [30, с. 147].

1.3. Відставка М. Тетчер та політика лейбористського уряду Т. Блера

Парламент вважав, що такий курс не відповідає британським інтересам, це завдало непоправної шкоди репутації М. Тетчер і сприяло її відставці в 1990 р. [47, р. 83]. У 1989 р. Сполучене Королівство все ж таки почало співпрацювати у фінансових питаннях, хоча М. Тетчер, як і раніше, була проти заснування ЦБ і створення єдиної валюти. Поступово становище системи зміцнилося, і Великобританія приєдналася до ЄС 1990 р., але вже у 1992 р. вийшла з неї у зв'язку з негативним впливом валютних обмежень на конкурентоспроможність британських товарів.

Важливо підкреслити, що монетаристський підхід Тетчер до політичних та економічних питань, зокрема, негативне ставлення до єдиної валюти, дало підставу вважати, що залізна леді протидіє європейській інтеграції.

Дж. Мейджор успадкував від М. Тетчер розколоти партію, що схиляється до євроскептицизму. Однак у своїх перших виступах на європейську тематику

Мейджор підкреслював, що Британія має намір «грати центральну і позитивну роль у Європі». Тому новий прем'єр відкидав проекти європейського інституційного будівництва, які вели до посилення контролю за економікою та зростання бюрократичної надбудови. Він виділив чотири основні цілі для Співтовариства: економічний лібералізм, політична демократія, прогрес у конституційних проблемах та узгодженість зовнішньої політики.

На думку Дж. Мейджора, розвиток європейської інтеграції в рамках ЄЕС не мав послаблювати суверенітети країн. Таким чином, відмінності у позиції Великої Британії з її європейськими партнерами простежувалися у питаннях повноважень Європарламенту, формування бюджету ЄЕС, проведення єдиної зовнішньої політики та створення єдиної валютної системи. В результаті виникла «двошвидкісна» Європа, де Британія мала власну позицію [17, с. 89].

З іншого боку, саме Мейджор підписав Маастрихтський договір у 1992 р. Особливо це виявилось, коли з 1 листопада 1993 р. внаслідок Маастрихтського договору ЄЕС стало Європейським союзом (ЄС), посиливши процеси узгодження спільних політик у широкому спектрі галузей та питань.

Показово, що Сполучене Королівство не увійшло до Шенгенської зони під приводом того, що прикордонний контроль є важливим засобом боротьби з контрабандою наркотиків. Британія домоглася перегляду багатьох не вигідних для неї умов членства у Співтоваристві та висувала ініціативи, що свідчать про її зацікавленість у розвитку довгострокових перспектив. Однак відносини Лондона та Брюсселя продовжували залишатися складними у період роботи над договором про Європейський Союз, коли обговорювалися головні напрямки подальшого розвитку.

Багато питань, що стосуються ЄЕС, викликали гострі розбіжності, оскільки для Британії тема взаємин зі Спільнотою безпосередньо торкалася її безпеки та зовнішньополітичних пріоритетів: бути з Європою чи США [3, с. 39]. Курс Британії щодо Співтовариства у 1979-1992 рр. характеризувався рядом особливостей. По-перше, Сполучене Королівство виявило недовіру до валютно-фінансового союзу, що пояснювалося і внутрішніми причинами, і

невизначеністю економічних наслідків запровадження єдиної валюти. По-друге, захист Англією своїх інтересів призводив до конфліктів усередині ЄЕС і заважав поглибленню економічного співробітництва. По-третє, континентальні партнери Британії прагнули обмежити її протидію інтеграції валютно-фінансової сфери.

У лютому 1992 р. під час підписання Маастрихтського договору Британія відмовилася підписувати Соціальну главу, яка проголошувала загальні правила трудових відносин та соціального забезпечення у країнах ЄС, оскільки не хотіла збільшувати свої соціальні витрати економіки. У період перебування Британії в ЄС вона глибоко інтегрувалася до його структур. У середині 1990-х рр. на ЄС припадало вже близько 60% британського експорту. Економічні переваги членства Британії в ЄС майже не ставили під сумнів. У той час як країни-учасниці ЄЕС виступали за єдину політичну, фінансову та військову діяльність, Лондон вважав, що політична інтеграція має бути заснована на міждержавному співробітництві, коли кожна сторона проводить незалежну політику [46, р. 126].

Ця позиція Лондона залежала від того, що історично британці не відчували себе частиною Європи. В. Черчилль говорив: «У нас є своя власна мрія та своя власна роль. Ми з Європою, але не Європа. Ми пов'язані, але не об'єднані». Тому ЄС розглядався Королівством лише як необхідний майданчик для власної політики. Після перемоги на виборах 1997 р. лейбористів головою уряду став Т. Блер. Цікаво, що за рік до цього партія зазнала реформування. У партійному маніфесті 1996 р. з'явився пункт про підтримку ринкової економіки, що означав зміну вектору політики із соціально орієнтованою до ліберально-ціннісної, що одержало назву Нового Лейборизму.

Щодо європейського курсу, то новий уряд одразу включився до переговорів щодо погодження змін Європейського договору. Загалом основна ідея європейської стратегії нових лейбористів (і особисто Т. Блера) упродовж десятиліття була гранично та геніально простою. Якщо визнати, що реальна європейська інтеграція містить потужний конфліктний потенціал, який здатний негативно вплинути на особисту популярність прем'єр-міністра та стійкість

уряду, то, отже, на практиці її просто необхідно акуратно підмінити зовні схожим по сенсу «ідейно-політичним симулякром» [56].

Активний та амбітний Блер висував безліч різних ідей щодо розвитку інтеграції в ЄС, а також він дотримувався проєвропейської риторики, завдяки чому і сформував свій імідж прихильника євроінтеграції. Але насправді він ухилявся від практичних та значних дій у цьому напрямі. Це означає, що на словах британський лідер завжди з особливим інтересом прислухався до ініціатив та рекомендацій Брюсселя, проте насправді ніколи не поспішав з їх втіленням та не упускав зручного випадку, щоб ретранслювати європейцям особисте та британське бачення тієї чи іншої проблеми.

Лейборист був великим прихильником європейської інтеграції. Після парламентських виборів 1997 р. Блер мав у парламенті переконливу більшість і був вільний у проведенні того чи іншого політичного курсу. Блер швидко налагодив стосунки з Брюсселем, підписав Британію на участь у Соціальній хартії та став придивлятися до євро. Лондон цілком міг би на цій хвилі стати членом єврозони, проте Блер трохи не пощастило з економікою: у цей конкретний історичний момент вона зростала і розвивалася швидкими темпами, і британці були не зовсім впевнені, що гра в євро коштує свічок. Крім того, міністр фінансів, майбутній прем'єр Гордон Браун заявив, що «якщо Британія вступить до єврозони, я подам у відставку» [56].

В Амстердамському договорі 1997 р. було підтверджено основні цілі та розширено розділ щодо ведення зовнішньої політики України. Восени 2002 р. держави ЄС зафіксували бюджетні витрати на сільське господарство всередині Співтовариства до 2013 р. Британія зберігала свої компенсації, хоча вже не відставала в економічному розвитку від інших провідних країн. Саме тоді її ВВП становив 120% від середнього рівня ЄС.

З моменту вступу до ЄС Британія прагнула зберегти свою самостійність не тільки у валютній політиці, а й в інших основних економічних і політичних питаннях. Вона також не приєдналася до такого інтеграційного проекту, як Шенгенська угода (1995), що запроваджує вільне пересування людей, капіталів,

товарів та послуг, зберігши одноосібний контроль за своїми кордонами, видачою віз, імміграційною політикою та наданням притулку.

У 2007 р. відбулася зміна лідера, Кабінет очолив Г. Браун, який відразу включився в обговорення реформ ЄС. Він зумів побудувати непогані відносини з главами Франції та ФРН, домогтися певних преференцій для Британії, завдяки чому парламент ратифікував Лісабонський договір. При цьому зусиллями обох прем'єр-міністрів лейбористів зміцнювалося становище Британії в Євросоюзі, яка відігравала роль посередника між Вашингтоном та Брюсселем. Одночасно було зміцнено традиційні «особливі стосунки» з основним партнером – США, зокрема в рамках НАТО.

У 2015 р. на зустрічі глав МВС ЄС, присвяченій міграційній кризі, Британія заявила, що відмовляється брати участь у системі ЄС з розподілу мігрантів, а прийматиме біженців з таборів у Сирії [58]. На саміті ЄС у березні 2012 р. учасники відмовилися підписати Бюджетний пакт, який запроваджував суворі правила фінансової дисципліни, який був лобійований Парижем та Берліном.

Членство Великої Британії в ЄС було спірним ще з приєднання країни до Союзу. І з перших років перебування в ньому Британія прагнула зберегти максимально можливу самостійність у значних економічних та політичних питаннях. Збереження свого державного суверенітету та ведення незалежної політики було ключовим завданням британського уряду. Лондон ніколи не хотів передавати контроль над собою у чужі руки.

Британці вважали такі вкладення невиправданими і впевнені, що цю різницю було б розумніше спрямувати на охорону здоров'я та освіту всередині своєї держави, ніж на розвиток інших менш розвинених країн [53]. Щорічне вкладення Британії у Спільноту становили 18 млрд євро, тоді як надходження від ЄС складають 7 млрд євро.

РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ ВИХОДУ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ РЕФЕРЕНДУМУ ЩОДО ВИХОДУ З ЄС

2.1. Кроки Д. Кемерона щодо збереження членства Великої Британії у Європейському Союзі

26 червня 2015 р. на засіданні Європейської ради Д. Кемерон уперше виклав свій план реформ на офіційному рівні, виступивши перед усіма 27 керівниками країн-членів ЄС. Це ознаменувало початок офіційних переговорів щодо вимог Великої Британії. Посилення руху за вихід Британії з Європейського Союзу відбулося після перемоги на парламентських виборах 2015 р. Консервативної партії на чолі з чинним прем'єр-міністром Д. Кемероном. Останній обіймав посаду голови уряду у 2010 р. в результаті формування у парламенті коаліції консерваторів і ліберальних демократів. Коаліційний характер уряду у 2010-2015 рр. утримував Кемерона від різких дій на європейському напрямку, оскільки ліберальні демократи виступали за активну роль Британії у ЄС.

За результатом парламентських виборів у травні 2015 р. консерватори отримали 331 мандат з 650, сформувавши однопартійний уряд. Після відчутної перемоги і отримання власної парламентської більшості у Кемерона опинились розв'язані руки щодо перегляду відносин з Брюсселем. Окрім того, він як партійний лідер не міг не реагувати на зростання євроскептичних настроїв всередині партії [52].

Ще у січні 2013 р. з метою попередження розколу всередині консерваторів у Кемерон пообіцяв, що у випадку перемоги партії на парламентських виборах 2015 р. новий уряд проведе переговори з Європейським Союзом щодо більш вигідних умов продовження британського членства в ЄС, після чого проведе референдум щодо членства Великої Британії у ЄС.

Питання про референдум було включено до промови королеви на церемонії відкриття нового складу парламенту 27 травня 2015 р. А вже 28 травня

новий уряд Кемерона вніс на розгляд Палати громад питання щодо проведення до кінця 2017 р. референдуму щодо членства в Європейському Союзі [13, с. 20].

Початок кампанії переговорів було покладено на саміті Східного партнерства у Ризі 22 травня 2015 р.. 26 травня 2015 року Д. Кемерон провів зустріч із головою Європейської комісії Ж.-К. Юнкером, на якій обговорювалися зміни міграційного законодавства та відмова від подальшого політичного зближення як вимоги Британії для збереження її членства. У листопаді 2015 р. уряд Великої Британії у відкритому листі, надісланому голові Європейської ради Д. Туску, виклав основні цілі, яких він хоче досягти за результатами переговорів. Ці цілі включали чотири блоки [19]:

1. Захист країн, які не входять у зону євро, від дискримінації з урахуванням відмінності валюти. Забезпечення єдності спільного ринку всім країнам ЄС, а чи не лише країн Єврозони. Гарантії фінансової неучасті країн, що не входять до Єврозони, у діяльності, спрямованій на підтримку євро.

2. Підвищення конкурентоспроможності ЄС та зниження рівня бюрократії та регулювання бізнесу.

3. Відмова від зобов'язання для Великої Британії брати участь у побудові дедалі тіснішого політичного союзу. Повага до суверенітету країни.

4. Емігранти, які приїжджають до Британії з інших країн ЄС, повинні пропрацювати у країні не менше 4 років для отримання допомоги та соціального житла. Припинення практики відправлення допомоги на дітей за кордон.

17-18 грудня 2015 р. на засіданні Європейської ради керівники всіх держав ЄС обговорювали вимоги Британії. За трьома з чотирьох питань було досягнуто прогресу, тоді як згоди з проблеми еміграції досягти не вдалося, оскільки, на думку низки країн ЄС, пропозиції Лондону порушували право на свободу пересування на єдиному ринку ЄС. Переговори продовжились на засіданні Європейської ради 19-20 лютого 2016 р. Після декількох місяців переговорів уряду Кемерона вдалося укласти 19 лютого 2016 р. угоду з Євросоюзом про особливий статус Великобританії, яка включала в себе [52]:

– Британія запроваджує обмеження щодо доступу до системи соціального забезпечення для трудових мігрантів з ЄС. Протягом чотирьох років з дня прибуття нові мігранти не отримуватимуть жодної соціальної допомоги. Це означає, що трудовим мігрантам необхідно мати власні накопичення, а також заручитися гарантією роботодавця про приймання на роботу зі строком не менше ніж на чотири роки;

– британська фінансова система здобула незалежність від Європейського Центробанку. З іншого боку, Лондон не отримав права вето на монетарні рішення єврозони;

– Велика Британія має право не брати участь у процесах євроінтеграції, якщо це суперечить її національним інтересам [52].

Прем'єр-міністр відмовився від публічних дискусій з однопартійцями з цього питання. Цього ж дня Д. Кемерон оголосив, що він підтримує збереження членства Британії в ЄС і що референдум відбудеться 23 червня. Д. Кемерон вважав, що Британія вже досягла більш вигідного статусу в ЄС, тому у виході немає потреби.

2.2. Угода щодо нових умов членства Британії в ЄС та позиції партій щодо проведення референдуму

Угода гарантувала повагу до всіх членів ЄС, незалежно від того, чи є вони членами Єврозони чи ні. Лідерами консерваторів-євроскептиків стали колишній мер Лондона та майбутній прем'єр-міністр Б. Джонсон та міністр юстиції лорд-канцлер М. Гоув. Основним аргументом прихильників виходу була ставка на довгострокові вигоди, які Британія може отримати від виходу з ЄС – політична незалежність, значне економічне зростання, самостійне розв'язання міграційних проблем, що знаходило найбільший відгук у британських громадян.

Водночас членам уряду та іншим представникам Консервативної партії було дозволено не погодитися з прем'єр-міністром і приєднатися до кампанії, яка підтримує вихід із ЄС [57].

Угода щодо нових умов членства Британії в ЄС, одностайно підтримана на засіданні Європейської ради у лютому 2016 р., була юридично зобов'язуючим документом, однак вона мала набути чинності лише тоді, коли Велика Британія повідомить Раду про рішення залишитися членом ЄС.

Однак Британія не отримає права вето на рішення щодо євро; країни, які бажають поглиблювати інтеграцію економік, зможуть це зробити, а євро залишиться єдиною валютою союзу. В угоді Європейський Союз підтвердив прихильність до збільшення конкурентоспроможності економіки та зниження адміністративного навантаження на бізнес. Угода підтверджувала, що Британія не зобов'язана брати участь у подальшій політичній інтеграції ЄС [53].

Вона також створювала новий механізм, згідно з яким, якщо група національних парламентів, яка представляє понад 55% голосів, прийме аргументоване заперечення проти законопроекту, що розглядається органами ЄС, то Рада Європейського Союзу припинить розгляд цього проекту або внесе поправки, які мають відповісти на заперечення національних парламентів.

Угода передбачала створення захисного механізму, який дозволить країнам обмежувати доступ мігрантів, які приїхали з іншої країни ЄС, до соціальної допомоги на строк до чотирьох років від початку їхньої трудової діяльності. Щоб скористатися механізмом, країна має повідомити Єврокомісію та Раду ЄС про те, що наплив мігрантів з інших країн ЄС загрожує стабільності системи соціального забезпечення або ринку праці. Угода дозволяє країнам-членам індексувати допомогу на дитину, що виплачується мігранту з іншої країни ЄС, відповідно до величини цієї допомоги у країні, де проживає дитина. Це становище не поширюється інші види соціального забезпечення, немає зворотної сили [58].

Проте ця угода не задовольнила у Британії ані прихильників виходу з Євросоюзу, ані їх опонентів. Акт про референдум з питання Європейського союзу було прийнято Парламентом Великої Британії наприкінці 2015 року. Цей консультативний референдум став третім за всю історію загальнонаціональним

референдумом, який проводився в країні (перший референдум відбувся у 1975 р. щодо членства в ЄЕС, другий – у 2011 про зміну виборчої системи).

Правлячі кола Великої Британії пішли на проведення цього референдуму з двох причин – бажаючи уникнути розколу в обох партіях, де були гострі сперечання і для того, щоб зміцнити свої позиції на переговорах із партнерами ЄС про надання країні особливих умов членства.

На підставі рішення Єврокомісії Рада ЄС може дозволити країні-члену застосувати механізм обмеження допомоги для мігрантів. Дозвіл Ради ЄС має обмежений термін дії до семи років і поширюється на мігрантів, які прибули з країн ЄС після отримання дозволу державою від Ради ЄС. Агітаційні кампанії «Британія сильніша в Європі» (Britain Stronger in Europe) і «Голосуй за виїзд» (Vote Leave) отримали на проведення кампаній по 600 тис. фунт стерлінгів (більше ніж 766 тис. євро) у вигляді державного гранту. Крім того, їм було надано безкоштовну поштову розсилку, ефірний час на телебаченні, помешкання для зборів. Також вони мали право витратити по 7 млн фунтів (8,9 млн євро) на пожертви [57].

На сайті кампанії «Британія сильніша в Європі» було показано ряд статистичних даних:

– Велика Британія витрачає 5,7 млрд фунтів (7,2 млрд євро) на рік, щоб бути членом єдиного ринку ЄС, і в результаті цього британська економіка щорічно отримує 91 млрд фунтів (115 млрд євро);

– якщо країна покине ЄС, витрати кожної британської родини збільшаться на 4,3 тис. фунтів (5,4 тис. євро) в рік, так що зростають ціни на продукти харчування, паливо та електроенергію;

– збереження членства призведе до створення до 2030 р. додаткових 790 тис. робочих місць, в іншому випадку 950 тис. людей стануть безробітними.

Водночас більша частина депутатів консервативної партії стали на позиції виходу з ЄС під гаслом «збереження суверенітету та самостійності». Компанії «Голосуй за вихід» практично не використовували економічні показники. Прихильники виходу закликали віддавати гроші, які витрачаються на членство в

ЄС, на потреби охорони здоров'я та освіти, попереджаючи про небезпеку зростання кількості мігрантів у країні [58].

Щодо позиції партій щодо проведення референдуму, то прем'єр-міністр Великобританії Д. Кемерон виступав за збереження членства Британії в ЄС на підставі нового, особливого статусу, про який лідери ЄС та Британії домовилися 19-20 лютого 2016 р.

Лейбористська партія, Шотландська національна партія, Ліберальні демократи, Партія Уельсу (Плайд Камрі), Зелена партія Англії та Уельсу, Шотландська партія зелених, партія Альянс і північноірландська партія Шінн Фейн виступили за збереження членства в ЄС. Вони вважали, що членство в ЄС є надзвичайно корисним для країни, вказуючи на те, що Британії в результаті легше продавати товари європейським країнам і що мігранти з країн Євросоюзу, як вони кажуть, переважно молоді люди, які бажають працювати, і що все це прискорює зростання британської економіки та приносить значні доходи скарбниці. Вони також вважають, що статус Великої Британії як серйозної держави на міжнародній арені буде підірваний і безпека Великобританії залежить від її членства в Європейському союзі. На думку директора Європолу британця Р. Уейнрайта, вихід країни з ЄС означав би, що британська поліція позбавиться доступу до загальноєвропейських програм боротьби з тероризмом та обміну розвідданими. При цьому органам безпеки буде складніше вести боротьбу з тероризмом та організованою злочинністю [12, с. 118].

Згідно з результатами дослідження соціологічної компанії TNS, опублікованими у червні 2016 року, 51% шотландців заявили, що проголосують за те, щоб Британія залишилася у складі ЄС, тоді як 21% готові підтримати вихід із ЄС [39, с. 343]. Перший міністр Шотландії Н. Стерджен виступила проти виходу з ЄС, заявивши, що Шотландія цінує своє місце в Європі, а також вказавши на те, що членство Британії в Євросоюзі необхідне для розвитку економіки та збереження робочих місць у Шотландії.

Крім того, вона запропонувала зробити вихід Британії з ЄС можливим лише в тому випадку, якщо всі народи Сполученого Королівства висловлять на

те згоду, що, на її думку, дозволить Шотландії уникнути «долі опинитися поза Євросоюзом проти своєї волі». Прибічники шотландської незалежності, зокрема лідери Шотландської національної партії заявили, що якщо шотландські виборці висловляться за збереження членства в ЄС, а загалом у Британії перемає прагнення вийти з ЄС, то це може стати підставою для другого референдуму про незалежність Шотландії. На можливість повторного референдуму в Шотландії у разі виходу країни з ЄС зазначив і колишній прем'єр-міністр Великої Британії Е. Блер.

Прем'єр-міністр Ірландії Е. Кенні попередив, що вихід Великої Британії з Європейського союзу може зашкодити мирному процесу в Північній Ірландії, зазначивши, що спільний вступ Ірландії та Великої Британії до ЄС 1973 р. сприяв зниженню напруженості у Північній Ірландії.

Більшість прихильників виходу Британії з ЄС сконцентрувалися в Англії та Уельсі. Багато хто з тих, хто виступав за вихід з ЄС, вважав, що Британії не підходить ні норвезький, ні швейцарський варіанти. Вони виступали за укладання договору про вільну торгівлю, в рамках якого на Велику Британію не поширюватимуться закони ЄС, країна вийде з-під юрисдикції Європейського суду правосуддя, на неї не поширюватиметься право вільного пересування людей у Європі, і вона не сплачуватиме жодних членських внесків [52].

Вони вважають, що членство в ЄС уповільнює зростання економіки Британії, оскільки Брюссель приймає дуже багато директив і законів, а крім того, Лондон повинен сплачувати значну суму в скарбницю ЄС, одержуючи надто мало натомість. Вони також хочуть повернути Британії повний контроль над своїми кордонами та скоротити потік мігрантів. Свобода пересування всередині Європейського Союзу – один із його основоположних принципів; це означає, що громадянам країн Євросоюзу не потрібні ні візи, ні інші дозволи, щоби оселитися в будь-якій країні, що входить до союзу.

Аналогічну політичну позицію займають британський національний фронт, британська національна партія та інші праві націоналістичні організації. Загалом громадська думка країни з цього питання виявилася розколотою

приблизно порівну. Вони також виступають проти ідеалу створення «дедалі тіснішого союзу» та будь-яких планів, здатних призвести до народження «Сполучених Штатів Європи». Правоконсервативна Партія незалежності Великобританії, за яку на парламентських виборах 2015 р. проголосувало 4 млн виборців (13%), послідовно виступала за вихід Британії з ЄС [4, с. 232].

2.3. Припинення членства Британії в ЄС як результат референдуму

Електорат Шотландської національної партії, Плайд Камрі та Ліберально-демократичної партії виступив за збереження членства у ЄС. У референдумі змогли взяти участь громадяни Великої Британії, Ірландії та країн Співдружності, які легально знаходяться на території королівства, а також британські громадяни, що мешкають за кордоном не більше 15 років, члени палат лордів, а також громадяни, що проживають у Гібралтарі.

Особливістю референдуму 23 червня 2016 р. можна назвати ту обставину, що голоси розділилися практично порівну. Якщо дивитися в динаміці, можна побачити, що з вересня 2015 р. до 20 червня 2016 р. кількість прихильників членства була трохи вищою за кількість супротивників. Однак у травні 2016 р. цифри опитувань зрівнялися, а на початку червня, завдяки успішним кампаніям брексіту, кількість противників ЄС зросла і перевищила кількість тих, хто висловлювався за членство. Проте, тих, хто не визначився, було ще досить багато – від 10% до 20% [63]. Тому саме від цієї групи населення здебільшого залежав результат голосування.

Не все однозначно було і у провідних британських партіях. Прибічники Консервативної партії розділилися: 42% виступили проти виходу з ЄС та 42% - за. Серед прихильників Лейбористської партії 58% підтримували членство в ЄС і лише 27% відстоювали право залишити ЄС. Підсумки референдуму стали несподіванкою. На референдумі перемогли прихильники виходу Великої Британії з Євросоюзу. Вони отримали на 1,26 млн голосів більше, ніж їх опоненти. За вихід країни з ЄС проголосувало 51,9% виборців (17,41 млн осіб), проти – 48,1% (16,14 млн осіб). При цьому явка виборців становила 72,15% [63].

У різних частинах країни результати голосування відрізнялися: так, жителі Шотландії та Північної Ірландії висловилися переважно проти виходу, а представники Англії (крім столиці) та Уельсу – за. Перша реакція світової громадськості була здивованою – результати референдуму навіть шокували деяких політологів, оскільки багато хто передбачав протилежний результат, беручи до уваги той факт, що керівники Консервативна партія на той момент офіційно виступала проти виходу з ЄС, а в лютому 2016 р. на спеціальному саміті уряду навіть вдалося узгодити нові, додаткові до існуючих, ексклюзивні умови членства країни в ЄС.

Однак результати референдуму від початку не означали, що Британія остаточно припинила членство в ЄС, оскільки відповідно до ст. 50 Лісабонського договору, держава-член може відповідно до свого національного законодавства (конституційних вимог) самостійно прийняти рішення про вихід із ЄС.

По-друге, юридичною підставою припинення членства в ЄС має стати спеціальна угода, що укладається в результаті переговорів між державою та ЄС в особі Ради ЄС. Переговори мають тривати, за загальним правилом, не більше двох років із моменту офіційного повідомлення держави про вихід [2, с. 267].

Першою політичною подією після підрахунку голосів стала відставка прем'єр-міністра Кемерона 24 червня 2016 року, а також відставка британського єврокомісара барона Хілла 25 червня 2016 р. Увечері у вівторок 28 червня у рамках саміту Європейської ради відбувся символічний спуск прапора Великої Британії перед будівлею Європейської комісії. Британський прем'єр заявив: «Я бився проти виходу всім серцем, але британці обрали інший шлях. Значить, їм потрібний новий прем'єр-міністр» [14, с. 40].

Це не перший раз, коли Шотландія заявляла про бажання стати незалежною. Ще в 1979 р. поставало питання про передачу частини державних функцій від центру до периферії, проте через невелику явку виборців (63,6%) прибічники децентралізації управління не отримали достатню кількість голосів та лише після 20 років були проведені бажані реформи.

Прийняття позитивного рішення про вихід Британії з Європейського Союзу на референдумі 2016 року призвело не тільки до початку істотних змін на міжнародній арені, а й до певних протиріч всередині держави. Так, результат референдуму в черговий раз засвідчив, що Шотландія не підтримала Brexit, більше того, на сьогоднішній час обговорюється питання про проведення власного референдуму про вихід зі Сполученого Королівства. Наступним кроком було проведення референдуму у 2014 році з приводу виходу Шотландії зі складу Великої Британії. Основними проблемами, що спонукали до таких дій були історичне минуле, соціальна відмінність шотландців від англійців, потреба самостійно розпоряджатися власними ресурсами й податками та вирішувати внутрішньодержавні справи.

Проте чи не найважливішим питанням була подальша приналежність Шотландії до ЄС, адже разом з отриманням свободи, державі потрібно б було подавати заявку на набуття членства, яку повинні схвалити усі держави-члени Європейського Союзу. Зрозуміло, що Британія в жодному не надала б згоди на приєднання Шотландії до Європейського Союзу як окремої країни-учасниці. Таким чином, цілком зрозумілим стало небажання населення виходити зі складу Сполученого Королівства, що і стало наслідком голосування на референдумі [39, с. 344].

На виборах нового лідера Консервативної партії 13 липня 2016 р. Т. Мей, заручившись підтримкою 199 парламентаріїв, стала прем'єр-міністром Великої Британії та другою в історії жінкою на цій посаді. Т. Мей розпочала формування нового уряду «меншості», підтримуваного нечисленною групою депутатів від Демократичної юніоністської партії Північної Ірландії. Нею миттєво було створено два особливі міністерства – по виходу з ЄС (на чолі з давнім опонентом Кемерона Д. Девісом) та міжнародної торгівлі (під керівництвом уродженця Шотландії, колишнього міністра оборони Сполученого королівства Л. Фокса).

Міністром закордонних справ несподівано для багатьох став головний прихильник Брекситу у лавах партії Борис Джонсон. Консерватори планували завершити процедуру практичної реалізації підсумків референдуму 23 червня

2016 р. протягом кількох років [62]. Розглядаючи позов, поданий громадськими активістами, 3 листопада 2016 року Високий суд Лондона ухвалив, що уряд Британії не може розпочинати процедуру виходу країни з ЄС без схвалення парламенту. Уряд подав апеляцію до Верховного суду, розгляд якої розпочався 5 грудня 2016 р.

Верховний суд залучив до розгляду подання лорда-генерального суддю Шотландії, юридичних представників уряду Уельсу, одну з профспілкових організацій та ще одного приватного позивача, – їх узагальнена аргументація полягала в тому, що дії уряду з виходу країни з ЄС спричиняють неминучі порушення вже існуючих прав і свобод приватних та юридичних осіб – резидентів Шотландії та Уельсу. До референдуму Т. Мей виступала проти виходу країни з Євросоюзу, однак очоливши країну, змінила свою риторику на протилежну. Вже в першому інтерв'ю вона заявила, що хоче бачити «незалежну Британію, яка прокладає власний шлях у світі» і що країна обов'язково «витягне вигоду від виходу з ЄС», при цьому визнавши, що очікуються труднощі. Значний інтерес представляє програмна промова прем'єр-міністра 5 жовтня 2016 р. на Конференції Консервативної партії, після якої такі авторитетні видання, як The Economist та NY Times, написали про явище «революційного консерватизму» Т. Мей [62].

Лондон та Брюссель у грудні 2016 р. визначили, що Велика Британія вийде з Євросоюзу у березні 2019 р.. Саме тоді було чітко позначено позицію нового консервативного уряду на майбутніх переговорах про вихід, основні контури угоди та оголошено будівництво «нової Британії» - не європейської, але глобальної.

РОЗДІЛ 3. НАСЛІДКИ ТА ВИКЛИКИ ВИХОДУ З ЄС ДЛЯ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

3.1 Початок процесу виходу Великої Британії з Європейського Союзу: можливі шляхи взаємодії Сполученого Королівства та єдиної Європи

Із початком процесу виходу Великої Британії з Європейського Союзу, Шотландія виступила з ініціативою проведення власного референдуму. 28 березня 2017 р. депутати парламенту Шотландії проголосували за проведення нового референдуму про незалежність регіону, після чого Перший міністр Шотландії відправила офіційний лист до прем'єр-міністра Британії з офіційним запитом на дозвіл вчинити дії. І лише після дозволу Сполученого Королівства Шотландія зможе провести наступний референдум. За рішенням Верховного суду, винесеним 24 січня 2017 р., 8 із 11 суддів визнали, що уряд не має права ініціювати вихід повідомленням відповідно до статті 50 Лісабонського договору без попереднього рішення парламенту.

13 липня 2017 р. британський уряд зробив наступний важливий крок на шляху Brexit, запропонувавши Палаті громад проект законодавчого акту – European Union (Withdrawal) Bill, який має на меті забезпечити «визначеність, послідовність і контрольованість» припинення членства Великої Британії в ЄС [8, с. 47].

Щодо подальшого членства Шотландії в ЄС були можливі декілька варіантів. Першим було набуття самостійності та вступ до Європейського Союзу як незалежної держави. В такому разі проблемними виступали б питання правонаступництва між Великою Британією та Шотландією, правовий статус міжнародних угод Європейського Союзу змішаного типу, попередній особливий статус Шотландії щодо аспектів валютного ринку, Шенгенського права, у сфері справедливості та внутрішніх справ [39, с. 344].

Другий варіант передбачав автономію Шотландії у складі Сполученого Королівства із поширенням на неї правового режиму Європейського Союзу. Для

цього необхідно було внести зміни в установчі договори Європейського Союзу та окреслити його зовнішні кордони. Такий хід подій міг задовольнити інтереси всіх сторін, оскільки Шотландія залишить бажане членство в Європейському Союзі та не покине Велику Британію, тим самим зменшить негативні наслідки виходу останньої із Союзу.

Найбільш вірогідним був третій варіант, за якого прем'єр-міністр Британії взагалі не дозволить проведення референдуму, адже через Brexit на державу будуть покладені досить великі платіжні зобов'язання, задоволення яких легше можна буде здійснити за наявності чотирьох, а не трьох держав [10, с. 33].

Задається правильним вважати, що будь-яке рішення і будь-який наслідок виходу Великої Британії з Європейського Союзу неминуче призведе до змін у міжнародній спільноті, які неминуче матимуть вплив на внутрішні справи.

Очевидно, що незалежна Шотландія змогла б досить легко виконати всі критерії, потрібні для вступу до ЄС. Однак постійно вказуючи на те, що шотландці (у разі проголошення незалежності) повинні будуть пройти весь шлях для країн-кандидатів із самого початку, Брюссель робить неоціненну послугу Лондону в протидії шотландському націоналізму. Шотландія просто виявилася заручницею ситуації, що склалася.

Північна Ірландія також висловилася проти виходу з ЄС: проти – 55,7%, за – 44,3%. У зв'язку з цим найбільша націоналістична партія Північної Ірландії «Шинн Фейн» заявила, що це є підставою для проведення референдуму про возз'єднання з Ірландією. На думку голови партії Д. Кірні, результати референдуму позбавляють британський уряд права представляти інтереси Північної Ірландії в умовах, коли її жителі висловилися за членство в ЄС [61].

17 січня 2017 р. прем'єр-міністр Т. Мей виступила з програмною промовою у парламенті, виклавши бачення свого кабінету щодо виходу з ЄС, тобто реалізації цього процесу на практиці. Вона зазначила, що Брексіт є важливим сигналом і уроком, який Брюсселю не варто ігнорувати, якщо ЄС прагне подальшого успішного розвитку. Одна з ключових фраз програмного мовлення Т. Мей, «ми покидаємо Європейський Союз, але не покидаємо Європу». Дане

висловлювання є своєрідним відсиланням до відомої фрази У. Черчилля: «Ми з Європою, але не з неї. ... Ми зацікавлені та асоційовані, але не поглинені».

Вже 19 січня британський прем'єр-міністр розвинула свою думку на економічному форумі у Давосі. На думку Т. Мей, Брексіт дає Британії шанс не лише вибудувати нові відносини з ЄС, а й стати тією країною, якою громадяни хочуть її бачити, а саме «по-справжньому глобальною Британією» [62]. Прем'єр-міністр бачить Британію країною, яка цінує відносини з Європою, але має завдання і за її межами, а також тій, яка прагне вибудувати відносини з новими партнерами.

Одним із ключових моментів промови була заява про те, що у разі виходу зі Спільного ринку ЄС Велика Британія отримає можливість змінити основу економічної моделі країни. На думку Мей, Сполучене королівство зможе «вільно укладати торгові угоди по всьому світу, встановлювати конкурентоспроможну податкову ставку та проводити політику, яка залучатиме кращі компанії світу та найбільших інвесторів до Великої Британії» [7, с. 88].

Разом з тим, незважаючи на обрану стратегію, залишались незрозумілим, яка з моделей зв'язків між ЄС і Сполученим королівством буде застосовуватися. Так, ще в період кампанії референдуму щодо членства Британії в ЄС було визначено три можливі шляхи взаємодії Сполученого королівства та єдиної Європи у разі виходу країни зі спільноти. У рамках першого передбачалось припинення членства в ЄС, залишаючись при цьому в рамках єдиного ринку, тобто норвезька модель, вибір якої обіцяє найменше порушення торговельних відносин з ЄС після Брексіту. Однак, і це важливо, враховуючи характер кампанії, яка призвела до голосування, це мало б на увазі підпорядкування законодавству ЄС, прийняття свободи пересування та продовження виплат до бюджету ЄС. Цей варіант мало прийнятний на початковому етапі переговорного процесу.

Другий варіант передбачав вихід на єдиний ринок та митний союз ЄС, а також укладання двосторонньої торгової угоди із Європейським Союзом. Це так званий «канадський варіант», який вимагатиме того, щоб Британія та її партнери

по ЄС змогли підписати торгову угоду, що дозволяє продовжити якнайбільше двосторонньої торгівлі без єдиного ринку та членства у Митному союзі ЄС.

Третій варіант означав те, що Великобританія покладатиметься на правила Світової організації торгівлі для регулювання двосторонньої торгівлі з ЄС. «Жорсткий» варіант виходу Великобританії з ЄС мав би значно більший негативний економічний ефект. Важливо відзначити, що, як і «канадський варіант», цей варіант також не лише означав припинення (більшості) платежів до бюджету ЄС, а й вихід Великої Британії за межі закону ЄС та дозволить уряду контролювати імміграцію [16, с. 18].

Важливо відзначити, що соціологічне опитування, проведене службою YouGov за підсумками даного виступу Т. Мей, показало, що поки 55% опитаних вважають, що план, запропонований главою уряду є вірним, лише 19% мали протилежну думку. Важливо наголосити, що підтримка чинного курсу з боку виборців мала серйозне значення в контексті політичних розкладів, що склалися внаслідок Брекситу не лише у всій політичній системі країни, а й у самій консервативній партії. Не менш важливим є і зовнішній вимір: соціологічні результати свідчать про деяку консолідацію суспільства і влади, прихильність до сформованого курсу еліти на масовому рівні, що здатне вплинути на ЄС.

Важливо підкреслити, що в рамках останнього варіанта вихід країни з ЄС коштував би 4,9% ВВП, або 140 млрд дол. за десять років (у порівнянні з прогнозованим рівнем за збереження нинішнього стану речей), через збільшення торгових витрат і скорочення припливу інвестицій, тоді як втрати ЄС виявляться значно меншими – 0,7% ВВП (97 млрд дол.).

Справді, від вибору моделі взаємодії з ЄС залежала економічна ситуація у країні. Так, згідно з доповіддю американського аналітичного центру Rand Corporation, практично всі варіанти виходу впливали на торгівлю та інвестиції. Наприклад, «жорсткий» Брексіт без угоди з ЄС призведе до падіння ВВП Великої Британії майже на 5% за десять років. Втім, навіть «м'які» варіанти виявляться гіршими за збереження статус-кво [7, с. 89].

При цьому укладання угод про вільну торгівлю з іншими країнами, включаючи США, не зможе повною мірою компенсувати втрати у сфері торгівлі та інвестицій на європейському ринку. Тут важливо зазначити, що експерти центру проаналізували наслідки восьми можливих сценаріїв не лише для Британії та ЄС, а й США, позиція яких змінилася із приходом адміністрації Д. Трампа. П'ять можливих сценаріїв потрапляють до категорії «жорстких». Вони передбачають вихід із єдиного ринку та митного союзу, що, на думку експертів, вплине однозначно негативно на майбутнє економічне зростання.

3.2. Особливості процедури виходу Великої Британії з ЄС

В опублікованій у лютому 2017 р. Білій книзі, присвяченій процедурі виходу Британії з ЄС, було викладено дванадцять керівних принципів [6, с. 19]: За роки членства Великої Британії в ЄС відбулася побудова тісних економічних зв'язків. Так, з 1973 р. до 2014 р. частка ЄС у структурі торгового обороту Британії зросла з 33% майже до 60%. Будь-яке порушення торгових зв'язків помітно вдарило б по економіці країни. Втім, було б невірним говорити, що британський уряд не мав стратегії щодо Брекситу.

- забезпечення визначеності та ясності;
- припинення юрисдикції Європейського суду та взяття під контроль кодексу британських законів;
- зміцнення союзу всіх частин королівства та прихильність Белфастської угоди;
- робота над практичним рішенням, яке дозволить підтримувати спільну зону подорожей, захищаючи при цьому цілісність імміграційної системи Великобританії та підтримуючи міцні зв'язки з Ірландією;
- контроль кількості громадян ЄС, які прибувають до Британії;
- забезпечення статусу громадян ЄС, які проживають у Великій Британії, та британських громадян в інших державах-членах;
- захист та зміцнення існуючих прав трудящих;

- формування нового партнерства з ЄС, включаючи широку угоду про вільну торгівлю, а також пошук взаємовигідної нової митної угоди з ЄС;
- налагодження відносин вільної торгівлі у всьому світі;
- збереження місця в авангарді науки та інновацій та прагнення до продовження тісної співпраці з європейськими партнерами Британії;
- продовження співпраці з ЄС з метою збереження європейської безпеки, боротьби з тероризмом та утримання справедливості у всій Європі;
- пошук поетапного процесу реалізації, у якому як Британія, так інститути ЄС, і навіть інші держави-члени ЄС готуються до нових домовленостей.

Розглядаючи цей документ, важливо підкреслити наступне. З одного боку, британський уряд вказав свою відданість збереженню таких важливих основ взаємовідносин як свобода пересування та взаємне забезпечення прав європейців, що вже проживають у Великій Британії, а також становищу британців у Європі, хоча при цьому не йдеться про те, як може бути обмежений потік потенційних мігрантів з ЄС. З іншого боку, документ не мав конкретики про те, яким Лондон бачить новий режим торгівлі з ЄС [15, с. 136].

Можна зрозуміти, що Британія прагне після виходу забезпечити собі статус «найближчого друга та сусіда» Євросоюзу. 29 березня 2017 р. Т. Мей направила керівництву ЄС до Брюсселя офіційне повідомлення про вихід Британії з ЄС відповідно до ст. 50 Лісабонського договору. Прем'єр, за її словами, таким чином виконала «демократичне рішення народу Сполученого королівства». Приймаючи прощальний лист Мей з рук британського посла при ЄС Т. Барроу, Д. Туск сказавши.

Ми будемо сумувати за вами». Незважаючи на те, що тоді ж Т. Мей виключила вихід із ЄС «без угоди» (тобто «жорсткий» варіант торгівлі за правилами СОТ), подальші події показали, що результат міг бути іншим. Одним із найважливіших пунктів переговорного процесу є питання щодо фінансових виплат з боку Британії до бюджету ЄС. Розмір виплат Євросоюзу став ударом для британських політиків, які виступали за вихід із ЄС [14, с. 41]. Зокрема, ще під час кампанії, що передувала референдуму, євроскептики обіцяли публіці, що

Британія, навпаки, перестане щорічно виплачувати мільярди «неефективної та непідзвітної брюссельської бюрократії». Популярний серед британських медіа вираз «рахунок за розлучення» (divorce bill), що описує цей процес насправді був перебільшенням. Річ у тім, що дані виплати не є позаплановою компенсацією, а лише виплати в рамках бюджету ЄС та інші витрати, за які Британія разом з усіма голосувала, будучи у складі Євросоюзу.

Незважаючи на те, що постійно точились суперечки щодо сум цих виплат, уряд погодився з самим фактом наявності подібних фінансових зобов'язань. Найбільш серйозний прорив у переговорному процесі відбувся 4 грудня 2017 р. на зустрічі між Ж.-К. Юнкером та Т. Мей. Так, на зустрічі було досягнуто прогресу в галузі фінансового врегулювання та прав громадян. Проте зустріч була припинена після того, як Демократична Юніоністська партія Північної Ірландії заперечила проти домовленостей про Ірландський кордон, незважаючи на те, що угода раніше отримала підтримку прем'єра Ірландії Л. Варадкара [62]. У наступні дні переговори продовжилися і, в результаті, 8 грудня була опублікована спільна доповідь з викладом зобов'язань, які мають бути відображені в угоді про вихід.

Принципова домовленість була досягнута за трьома напрямками: захист прав громадян Союзу у Великій Британії та громадян Британії у Союзі; рамки до розгляду унікальних обставин Північної Ірландії; фінансове врегулювання. Разом з тим станом на березень 2018 р. представники ЄС у переговорному процесі відкинули варіант надання доступу до єдиного ринку (тобто канадський та норвезький типи взаємодії).

На практиці це означало, що Лондону запропонували укладання окремої угоди, яка вимагала опрацювання безлічі деталей, а найголовніше часу, якого у чинного уряду не було. Згідно з доповіддю МВФ, опублікованою у грудні 2017 р., Брексит міг змінити структуру британської економіки. Зокрема, удар буде завдано по фінансовому сектору, а також великим виробництвам, що залежать від виробничих ланцюжків, що склалися, зокрема автомобільної промисловості [2, с. 267]. Слід також зазначити, що відсутність чітких перспектив Брекситу

формувало загальну невизначеність і турбулентну ситуацію, що ризикувало ще більше ускладнити статус-кво, що сформувався.

Результатом цього могло стати відсутність будь-якої угоди (no-deal Brexit). Тим не менш, не можна сказати, що обидві сторони переговорів не були готові до такого. Так, британський уряд обережно висловлювався про готовність до такого варіанту подій. Зокрема, Мей спробувала відійти від раніше висловленої нею позиції про те, що «відсутність угоди краща за погану угоду», проте в моменти тиску їй доводилося відстоювати саме цю позицію. Європейська сторона в особі Д. Туска у свою чергу заявила про те, що подібний сценарій був би найгіршим. Крім того, на шляху до другої фази переговорів були перешкоди. Так, незважаючи на рамки угоди, що визначилися в грудні, щодо кордону з Ірландією, це питання залишалося одним з найбільш гострих [10, с. 35].

Зокрема, через двоїстість позиції Великої Британії в даному питанні, Туск у березні 2018 р. заявив наступне: «ми знаємо сьогодні, що уряд Британії відкидає митний та регулятивний кордон щодо Ірландського моря, єдиний ринок ЄС та митний союз». Крім того, голова Європейської ради зазначив, що поки Великобританія не надасть реалістичного рішення, яке дозволило б уникнути варіанта «жорсткого» кордону, дуже важко уявити прогрес у переговорах щодо Брексіту. Розглядаючи цю заяву важливо наголосити, що ключовою для представників ЄС було саме ірландське питання .

Питання Північної Ірландії, що раніше перебувала в полі внутрішньої політики, а також двосторонніх відносин Сполученого королівства та Ірландії, вийшло на загальноєвропейський рівень, що посилювало позицію керівництва регіону, а також сусідньої Ірландії, яка стала однією зі сторін переговорного процесу. Загалом складнощі, що виникали під час переговорного процесу, впливали весь характер зовнішньої політики Британії. В умовах невизначеності, що склалася на європейському напрямку, один з драйверів зростання Сполучене Королівство бачить у «розвороті» на Схід [14, с. 39].

Так у лютому 2018 р. Т. Мей здійснила державний візит до КНР, під час якого обидві сторони домовилися провести більше переговорів щодо китайської

ініціативи «один пояс, один шлях», а також обговорили важливість міжнародних стандартів та транспарентності. Водночас очікування керівництва Британії не справдилися. Так, замість повноцінної угоди про вільну торгівлю сторони обмежилися підписанням спільної торгової та інвестиційної доповіді. Це пояснюється тим, що у поточній ситуації, або у разі збереження членства країни в ЄС, підписання неможливе.

За даними на 2016 р. Велика Британія вже була головним одержувачем прямих іноземних інвестицій Китаю в ЄС (23 млрд євро у 2016 р.) та стала другим за величиною торговим партнером Китаю в Європі (62 млрд євро). Проте торговельний дефіцит Британії з Китаєм склав 28,7 млрд євро у 2016 році (25,4 млрд фунтів), що є найвищим показником.

Китайські компанії в цей час активно інвестують у великі інфраструктурні проекти, підприємства, такі як лондонський аеропорт Хітроу та компанія Thames Water [62]. Втім, нова «глобальна» стратегія зовнішньої політики ґрунтується не лише на побудові міцних зв'язків із КНР. До вступу до ЄС традиційним партнером Великої Британії були країни Британської співдружності, а цей факт, як уже зазначалося раніше, використовувався в аргументації євроскептиків.

3.3. Наслідки виходу Великої Британії з ЄС

У першому місяці 2020 р. угоду про вихід з ЄС ратифікували обидві палати британського парламенту, а також королева Єлизавета II та сам Джонсон. Угода про Брекзит остаточно ратифікована як Сполученим Королівством, так і Союзом, і передбачала порядок виходу держави з ЄС. Ним передбачені питання щодо дотримання прав громадян, перехідного періоду та фінансових питань. Сполучене Королівство залишило Європейський Союз 31 січня 2020 р.

Політична гра навколо виходу Великої Британії з ЄС тривала 3,5 роки, поки до влади не прийшов один із теоретиків Brexіт прем'єр Б. Джонсон. Він оголосив дострокові парламентські вибори у грудні 2019 року і пообіцяв, що у разі його перемоги його партія завершить процес Brexіт до 31 січня 2020 р. Перш

за все угода направлена на дотримання порядку виходу Британії з ЄС. Крім того, в угоді вирішуються питання про окремі частини Сполученого Королівства – Північну Ірландію та Гібралтар. Після виходу з ЄС у них залишиться загальний кордон із країнами Європейського Союзу.

Як зазначено у директивах Європейської Ради (ст. 50) від 29 квітня та 15 грудня 2017 року пріоритетами ЄС у переговорах щодо Brexit були [24]:

- поетапний підхід, що забезпечує впорядкований вихід;
- захист громадян, які побудували своє життя на основі прав, що випливають із членства Великої Британії в ЄС;
- забезпечення того, щоб ЄС та Сполучене Королівство дотримувалися фінансових зобов'язань, що випливають з усього періоду членства Великої Британії в Європейському Союзі;
- продовження підтримки мети миру та примирення, закріпленої в Угоді Страсної п'ятниці, а також підтримувати та захищати досягнення, переваги та зобов'язання мирного процесу на острові Ірландія.

Важливим залишався й інклюзивний та прозорий процес, адже угода була укладена у світлі керівних принципів Ради Європи (стаття 50). Регулярні зустрічі проводилися з 27 державами-членами ЄС на різних рівнях, а також з Керівною групою Європейського парламенту з питань Brexit. Варто виділити важливість прозорості під час цього процесу. Так як усі документи, надані державам-членам ЄС, Раді, Європейському парламенту та Великій Британії, були оприлюднені, як і керівні принципи Європейської Ради, документи, що визначають позиції ЄС на переговорах, та інші відповідні документи [23, с. 160].

Угода про вихід містить необхідні детальні положення для припинення поточних процесів і заходів, такі як:

- захист прав інтелектуальної власності;
- постійне співробітництво поліції та судів у кримінальних справах;
- дані та інформація, якими обмінюються до кінця переходу;
- поточні державні закупівлі;
- євроатом;

- судові та адміністративні процедури;
- функціонування інституцій, агенцій та органів ЄС.

8 грудня 2020 року Велика Британія та ЄС оголосили про угоду з питань прикордонних постів у портах Північної Ірландії, постачання продовольства та медикаментів, а також умов надання державної допомоги у цій галузі.

Відповідно до угоди, торгівля між Північною Ірландією та ЄС не оподатковуватиметься на товари, що ввозяться та вивозяться через кордон між Ірландією та Північною Ірландією, що задовольняє вимоги Белфастського договору (1998), який передбачає дотримання правил перетину «прозорого» кордону, тобто відсутність контрольних-пропускних пунктів між Північною Ірландією та Ірландською Республікою (що залишається у ЄС). Вивезення товарів здійснюватися без необхідності огляду [21, с. 70].

Північна Ірландія залишиться у складі Сполученого Королівства. Республіка Ірландія, з якою вона має спільний кордон, залишиться частиною ЄС. План Джонсона полягає у тому, щоб уникнути митного кордону між двома ірландськими країнами. Щодо Шотландії, то вона спочатку проголосувала проти Brexit. Щоб покинути Велику Британію, Шотландії доведеться провести референдум щодо незалежності. Після цього вона може подати заявку на членство у ЄС самостійно.

З 1 лютого до 31 грудня 2020 року діяв перехідний період. Упродовж перехідного періоду законодавство ЄС, як і раніше, застосовувалося до громадян Союзу в Сполученому Королівстві. До ключових умов перехідного періоду можна віднести наступні [25]:

□ громадяни ЄС, які прибували до Британії під час дії перехідного періоду, мали ті ж права та гарантії, що й ті, хто перебував у Британії до настання Brexit. Аналогічні умови застосовувались до резидентів Сполученого Королівства.

□ Велика Британія могла самостійно вести переговори, підписувати та ратифікувати власні торгові угоди протягом перехідного періоду.

□ Велика Британія, як і раніше, перебувала в економічному союзі ЄС та брала участь у чинних торгових угодах ЄС з іншими країнами.

□ Товари, законно розміщені на ринку в ЄС або Сполученого Королівства до закінчення перехідного періоду, можуть продовжувати вільний обіг без необхідності модифікації продукту або перемаркування.

□ Після закінчення перехідного періоду правила ЄС продовжуватимуть застосовуватися до транскордонних операцій, які розпочалися до перехідного періоду, щодо прав та зобов'язань платників податку на додану вартість таких, як зобов'язання щодо звітності, сплати та відшкодування ПДВ.

□ Незавершені процедури державних закупівель до закінчення перехідного періоду будуть завершені відповідно до тих самих процедурних та матеріально-правових правил відповідно до законодавства ЄС.

□ Під час дії перехідного періоду, Північна Ірландія залишалася в частині єдиного ринку та митного союзу без інших рішень, щоб уникнути виникнення жорсткого кордону з Республікою Ірландія.

Шотландський уряд вважає, що перебування у ЄС є найкращим для Шотландії та Британії, і він підштовхував уряд Сполученого Королівства дозволити проведення другого референдуму. Якщо мова йдеться про функціонування установ, агентств та органів союзу, то варто зазначити, що поточні привілеї та імунітети ЄС збережуться для дій, які мали місце до закінчення перехідного періоду. Обидві сторони продовжуватимуть забезпечувати дотримання зобов'язань щодо збереження професійної таємниці. Засекречена інформація та інші документи, отримані, коли Велика Британія була державою-членом, повинні зберігати той самий рівень захисту, що й до закінчення перехідного періоду [7, с. 89].

Що ж до питання про Євроатом, то відповідно до Угоди про вихід Велика Британія несе повну відповідальність за свої ядерні гарантії та віддана майбутньому режиму, який забезпечує покриття та ефективність, еквівалентні існуючим домовленостям Євроатом. Міжнародні угоди Євроатому більше не застосовуватимуться до Великої Британії, а отже у цьому контексті Сполученому Королівству необхідно співпрацювати з міжнародними партнерами.

Для ЄС вихід Британії – важкий удар із погляду іміджу самої інтеграційної ідеї. Однак ця криза не стане для ЄС смертельною навіть з урахуванням серйозних витрат Брекзиту. Серед них можна виділити загальне зменшення економічної та політичної ваги ЄС у світі, втрату частини надходжень до загального бюджету ЄС та витрати на реорганізацію адміністративно-управлінських структур ЄС. Дійсно, втрата такого великого і вагомого учасника Союзу, як Британія – явище безпрецедентне, що передусім передбачає репутаційні втрати для ЄС. Його інтеграційні процеси опинилися під загрозою [23, с. 161].

Також, згідно з угодою, відбуватиметься передача права власності на обладнання Сполученого Королівства та інше майно, пов'язане із гарантіями, від Євроатом до Британії. ЄС же отримає компенсацію за балансовою вартістю. Головна ціль Великої Британії на сучасному етапі – забезпечити статус держави – лідера західного світу, реалізувати ідеї BREXITу і врятувати імідж держави після виходу із ЄС.

Безпрецедентний у сучасних міжнародних відносинах крок, який здійснила Велика Британія виходом з ЄС 31 січня 2020 р., привертає увагу не лише своєю, на перший погляд, ірраціональністю (адже більшість європейських держав, навпаки, прагне членства в ЄС), а й привнесеними у зовнішню політику країни змінами. Йдеться про концепцію «Глобальної Британії», реалізація якої опирається на розбудову тісних багаторівневих зв'язків у межах CANZUK (Канада, Австралія, Нова Зеландія, Об'єднане Королівство) і всієї Співдружності у поєднанні зі зміцненням і поглибленням традиційної співпраці зі США, насамперед у межах системи «Five Eyes» (Канада, Австралія, Нова Зеландія, Об'єднане Королівство і США), і світу англomовних народів загалом [26, с. 71].

Сам термін «Глобальна Британія» багато хто приписує консервативній партії, але ще у 2005 р. Г. Браун (голова скарбниці в кабінеті лейбористської партії Т. Блера) використав дану дефініцію, концентруючи увагу на особливій ролі Британії в рамках ЄС та на європоцентричності політики держави в умовах глобалізаційних процесів. Та від 2016 року термін «Глобальна Британія» ставав

все більше та більше стратегічною комунікацією, особливо консервативної партії на чолі Т. Мей, а наприкінці цього ж року голова Форін Офісу Б. Джонсон виділив три основні виміри цієї дефініції [26]:

1. Зовнішня політика Лондона не повинна зосереджуватись лише на взаємодії з Європою. Необхідно просувати нові альтернативи щодо торгівлі, а також шукати підходи до держав Східної Азії та Китаю, ставши головним лобістом вільної торгівлі; Євроскептики вважають, що, апелюючи до міжнародної ролі та ідентичності, Британія зможе закріпити свої позиції в АТР, що ніяк не буде поступатись Євроатлантиці. Сьогодні існують ідеї створення союзу держав-однорумців чи формування «Альянсу десяти демократій», де окрім «Великої сімки» увійдуть Індія, Південна Корея та Австралія.

2. Активна взаємодія модернізації міжнародних інститутів. Це стосується реформування РБ ООН, включаючи більшу кількість швидко підростаючих економік світу. Британія займає окреме, але провідне місце в Європі у виділенні бюджету на міжнародну допомогу, яка на думку Джонсона, допоможе посилити її вплив у світі. Окрема увага зосереджується активній участі в боротьбі з різкими змінами клімату;

3. Поширення британських цінностей як інструменту «м'якої сили», що допоможе поширити власний вплив.

Тобто, «глобальна Британія» – ідеалізоване представлення про роль та положення Сполученого Королівства на міжнародній арені. Та з моменту її проголошення, ідеї реалізації цієї стратегії стикаються з такими серйозними проблемами:

- Можемо спостерігати значну відмінність в баченні глобальної ролі держави, посилаючись на різне сприйняття реальних можливостей Британії, її прагнень, оцінкою її можливостей та ролі в очах інших міжнародних гравців;

- Протиріччя щодо методів втілення в реальність стратегії, виникають по лініях «амбіційні цілі – скромні ресурси» та «глобальна Британія – глобальна Англія»;

- Суперечності щодо тих елементів, які своєю чергою несли більш суб'єктивно-емоційний характер, а не логічний або економічний: своєрідний ізоляціонізм (питання антиміграційної політики), антиглобалізм і неоліберальна модель вільної торгівлі;

- Боротьба з глобальними викликами, які вимагають діяти і шукати вирішення, а не уникати їх. Це знову вимагає ресурсів, які наразі для Лондона є слабким місцем. Оголошення про глобальні амбіції не прив'язує з собою автоматичного збільшення ресурсної бази [28, с. 176].

- Сучасна ситуація не здатна забезпечувати нарощування воєнного бюджету. Економіка Сполученого Королівства наразі перебуває в стані 2013 р., внаслідок складної боротьби з пандемією коронавірусу. ВВП держави знизився у 2020 р. на 9,9 %, який визначається найгіршим показником серед інших держав «Великої Сімки».

- Питання ідентичності Сполученого Королівства, яка визначає себе як союз чотирьох націй. Це ускладнюється, як мінімум, Шотландією, яка голосувала проти виключення держави із членів ЄС. До того ж держава виступає проти рішень щодо збільшення ядерного озброєння, адже Шотландська партія виступала за вивіз «трайидентів» з її території;

- Повернення до питання з COVID-19. Державний борг став найбільш високий за останні 70 років (два трильйони фунтів). Пандемія коронавірусу ускладнила реалізацію ідей «глобальна Британія», як мінімум до його допандемічної форми, але дехто вважає, що навпаки нова реальність надає можливості забезпечення альтернативні варіанти постачання і моделі торгівлі;

- BREXIT викликав вкрай негативну реакцію, внаслідок чого, більшість британців просто хотіли його завершення, не відчуваючи його тріумфу [28, с. 177];

- Амбіції та дії Британії йдуть різними шляхами: навіть якщо Британія повернеться в бік Індо-Тихоокеанського регіону, це не допоможе компенсувати провал в торгівлі з ЄС через велику відстань. Географія має значення.

Нарешті, 16 березня 2021 р. прем'єр-міністр Б. Джонсон представивши у парламенті нову концепцію зовнішньої та воєнної політики «Глобальна Британія в епоху суперництва. Інтегрований огляд політики у сфері безпеки оборони, розвитку та іноземних справ», де Росія – головна загроза безпеці держави в Європі, а Китай – системний виклик. Крім зазначених завдань, зазначено про збільшення кількості ядерного арсеналу та фокус на більш активне співробітництво з державами Індо-Тихоокеанського регіону [29, с. 121].

Ті, хто виступає проти політики Лондона в ЄС, або ж іншими словами євроскептики, визначають даний термін, як підкреслення геополітичних та гео економічних перспектив поза межами діяльності європейського проекту. Щодо співпраці Великої Британії з Україною, то 28 жовтня 2021 р. уряд України схвалив проект Рамкової угоди між Україною та Великою Британією про кредитну підтримку розвитку українських військово-морських сил. Так Лондон без проблем пішов на те, щоб збільшити потенційний обсяг кредиту (до 1,7 млрд фунтів) та термін його погашення (з 8 до 10 років), але жорстко виступав за фіксацію в угоді та подальших контрактах норми про те, що мінімум 50% коштів кредиту на розвиток ВМФ України підуть на покупку британських товарів та послуг [32, с. 63].

Згідно з угодою, Україна отримає від Британії на розвиток своїх ВМФ кредитні кошти у розмірі 1,7 млрд фунтів. Термін віддачі 10 років зі ставкою 2,6% річних. Британське експортно-кредитне агентство (UKEF) надасть на ці цілі до £750 млн. Решту суми кредиту (до £950 млн) буде надано за рахунок банківських кредитів під гарантії британського казначейства та за умови готовності контрактів. Угода передбачає:

- закупівлю 2 протимінних тральщиків Sandown;
- спільну розробку 8 ракетних кораблів;
- будівництво фрегата;
- постачання та модернізація ракетних озброєнь для ВМФ України;
- будівництво двох військово-морських баз.

Всі контракти щодо конкретних проектів мають бути укладені до листопада 2024 р., а по ракетних катерах – до кінця першого кварталу 2022 р. Будівництвом 8 ракетних катерів Fast Inshore Attack Craft (FIAC) займеться британська компанія Babcock International Group. Перші два катери збудують на верфі Babcock Rosyth у Шотландії.

Інші шість будуватимуться на заводі «Нібулон» (Миколаїв). Ракетне озброєння на всіх 8 катерах буде англійським. Найбільша частина кредитних коштів (до £730 млн) буде спрямована на закупівлю ракетних озброєнь для флоту. Британська компанія MBDA поставить на нові ракетні катери протикорабельні ракети Brimstone Sea Spear та системи наведення та пуску до них. Також всі катери типу «Гюрза» (8 одиниць) і «Кентавр» (2-3 катери), які стоять на озброєнні ВМС України.

Восени 2021 р. Київ та Лондон заснували стратегічний діалог на рівні глав МЗС як новий формат відносин. 8 грудня у Лондоні на рівні глав МЗС відбувся діалог стратегічного партнерства України та Британії. За його результатами стало відомо, що Лондон додатково виділить £1 млрд на торгові та інвестиційні проекти. Серед пріоритетів – безпека, зелена енергетика, медицина, інфраструктура, сільське господарство та ІТ-сфера, загалом Британія готова виділити до £3,5 млрд підтримки для України на проекти, де братимуть участь британські компанії.

Ініціатива є інструментом для підтримки британського експорту. Кошти у вигляді позик надаватимуть через Агентство експортного фінансування (UKEF) на конкретні проекти або закупівлі британських товарів. Ставка робиться для підтримки експортного постачання, невеликих проектів (до £50 млн).

ВИСНОВКИ

В дослідженні виявлено сутність переговорів про зміну статусу Великої Британії в ЄС; характеризувано особливості відносин Брюсселя та Лондону; визначено сутність та реальні причини ініціювання референдуму 2016 р; досліджено співпрацю Великої Британії з Україною. Визначено особливості умови членства Великої Британії у ЄС та її становище в середині об'єднання; проаналізовано особливості та сутність референдуму 1975 року; розглянуто політику Маргарет Тетчер; проаналізовано матеріал щодо позиції і політики голови лейбористської партії Тоні Блера

Проблема узгодження національних та наднаціональних інтересів в ЄС, їх загострення в процесі розбудови інтеграційних механізмів, щонайбільше виразно представлена в політиці євроінтеграції Британії і відрізняє країну від решти провідних західноєвропейських держав, які погоджувались на їх користь. Особливість геополітичної думки Британії виходить з відмінностей у політичній та правовій системах, структурі зовнішньополітичних та зовнішньоекономічних пріоритетів, ставленні до культурної ідентичності.

Таким чином, з початку процесів інтеграції на європейському континенті, своєрідність геополітичної позиції Великої Британії в прагненні зберегти окремий статус, переважання національних інтересів над європейськими відкладала її вступ до європейського об'єднання. Однак і після приєднання до ЄС розвиток відносин Британії з країнами Західної Європи характеризувався ускладненнями в пошуку напрямів оптимальної взаємодії, суперечностями.

Визначено принципові заперечення у функціонуванні єврозони; імміграційна політика. Суперечності у Британії виникали і в економічних питаннях, однак, в меншій мірі, ніж в політичній сфері та інституційній діяльності. Єдиний внутрішній ринок став тим інтеграційним проектом, умови якого незмінно Великої Британія виконувала. Заради доступу до нього острівна країна свого часу і вступала до континентального об'єднання, що основний зміст протиріч в британській позиції зводився до низки проблем, що і стали причинами

Brexit, а саме: стримане відношення до процесу поглиблення; розбіжності у формуванні спільної зовнішньої політики; суперечності у функціонуванні бюджетної системи ЄС;

Активний та амбітний Т. Блер висував безліч різних ідей щодо розвитку інтеграції в ЄС, а також він дотримувався проєвропейської риторики, завдяки чому і сформував свій імідж прихильника євроінтеграції. Але насправді він ухилявся від практичних та значних дій у цьому напрямі. Тетчер перешкоджала розвитку європейських інституцій для недопущення подальшої політичної інтеграції. Для М. Тетчер, через її переконання, була неприйнятна європейська модель із субсидіями, активною соціальною політикою та розширенням участі держави в економіці, що стало однією з основних причин опозиції європейським ініціативам.

Порівняння макроекономічних показників до проведення переговорів про вихід Великобританії з ЄС та після референдуму довів прояв тенденції негативного впливу на економіку Великої Британії. Уряду Д. Кемерона вдалося укласти 19 лютого 2016 р. угоду з Євросоюзом про особливий статус Великобританії. Проте ця угода не задовольнила у Британії ані прихильників виходу з Євросоюзу, ані їх опонентів. Акт про референдум з питання Європейського союзу було прийнято Парламентом Великої Британії наприкінці 2015 року. Проведення референдуму щодо виходу Великобританії з Європейського Союзу стало серйозним викликом для обох сторін.

Вихід зі складу ЄС може викликати складні наслідки, як економічного так і політичного характеру. В цьому аспекті слід визначити основні проблемні сфери та можливі ризики. Негативні зміни відбулися в зовнішній торгівлі, інвестиційній сфері, валютно-фінансовій. Процес виходу Великої Британії зі складу ЄС започаткований відповідно до статті 50 Лісабонського договору про функціонування Європейського Союзу, яка передбачає процедури такого виходу.

Процес має тривати не більш ніж два роки. Одним з головних завдань, яке стоїть перед Великою Британією та ЄС в ході переговорного процесу є розробка

певного алгоритму оптимальної взаємодії у таких вимірах, як геостратегічний, інституційний, ринково-товарний, фінансовий та ін. Північна Ірландія залишиться у складі Сполученого Королівства. Республіка Ірландія, з якою вона має спільний кордон, залишиться частиною ЄС. План Джонсона полягає у тому, щоб уникнути митного кордону між двома ірландськими країнами. Щодо Шотландії, то вона спочатку проголосувала проти Brexit.

Шотландський уряд вважає, що перебування у ЄС є найкращим для Шотландії та Британії, і він підштовхував уряд Сполученого Королівства дозволити проведення другого референдуму. Щоб покинути Велику Британію, Шотландії доведеться провести референдум щодо незалежності. Після цього вона може подати заявку на членство у ЄС самостійно.

Після виходу Великої Британії, яка є одним з політичних та економічних лідерів об'єднання, ЄС очікуватимуть докорінні зміни, в першу чергу, в його організації та політиці. Brexit безумовно, має значний вплив на ситуацію в ЄС та на його майбутнє. Найбільшою загрозою, яка виникає внаслідок сецесії Британії, є можливий розпад об'єднання. Новітні геополітичні та гео економічні процеси, що відбуваються на європейському континенті «змотивували» лідерів ЄС до пошуку рішень у подоланні глобальних викликів, які стають більш, ніж очевидними.

Лондон без проблем пішов на те, щоб збільшити потенційний обсяг кредиту (до 1,7 млрд фунтів) та термін його погашення (з 8 до 10 років), але жорстко виступав за фіксацію в угоді та подальших контрактах норми про те, що мінімум 50% коштів кредиту на розвиток ВМФ України підуть на покупку британських товарів та послуг. Щодо співпраці Великої Британії з Україною, то 28 жовтня 2021 р. уряд України схвалив проект Рамкової угоди між Україною та Великою Британією про кредитну підтримку розвитку українських військово-морських сил.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ананьева Е. В. Брекзит: причины, политический фон, последствия. Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право. 2017. Т. 10. №6. С. 98-119.
2. Антропова С. Ю., Красина Е. А. Брекзит: закономерная случайность. Власть. 2019. №1. С. 267-273.
3. Артёмова Є. Політико-ідеологічні засади британського євроскептицизму. Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2013. Вип. 33. С. 39-46.
4. Асірян С. Р., Мандрікова О. О. Вихід Великої Британії з Європейського Союзу: передумови, причини та наслідки. Молодий вчений. 2018. №5. С. 232-235.
5. Атапин Е. А. Факторы развития британского евроскептицизма во второй половине XX в. Известия вузов. Северо-Кавказский регион. Общественные науки. 2019. №4. С. 25-29.
6. Бондарчук В. Вrexit: наслідки для торговельних відносин між ЄС та Великою Британією. Актуальні проблеми економіки. 2017. №3. С. 19-25.
7. Вітман К. М. Особливості виходу Великої Британії з ЄС: передісторія, перебіг та можливі наслідки BREXIT. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2019. №16. С. 86-90.
8. Гісса-Іванович О., Кибіч Я. Брекзит: наслідки і перспективи (в контексті побудови нових відносин Британія - Україна - ЄС). Медіафорум: аналітика, прогнози. 2020. Том 8. С. 47-61.
9. Годованюк К. «Глобальная Британия» как следствие дискуссий об идентичности. Современная Европа. 2020. № 6. С. 181-190.
10. Гранчак Т. Вrexit: результати, наслідки, прогнози. Інформаційно-аналітичний журнал. 2017. №12. С. 33-39.

11. Грубінко А. В. Участь Великої Британії у європейській політичній інтеграції: між атлантизмом та європеїзмом. Європейські історичні студії. 2015. №1. С. 6-17.
12. Грубінко А. Європейська політика Великої Британії після приходу до влади коаліції консерваторів і ліберальних демократів. Історична панорама. 2012. Вип. 15. С. 117-140.
13. Дев'яткіна А. Г. Політика Великої Британії щодо Європейського Союзу. Актуальні проблеми сучасних міжнародних відносин. 2015. №5. С. 20-29.
14. Дорош Л., Мущенко Я. Вихід Великобританії зі складу Європейського Союзу: наслідки для Північної Ірландії. Гуманітарні візії. 2018. Вип. 1. С. 39-46.
15. Івасечко О. Я. Коваль О. В. «Брексіт» як новітня загроза цілісності Європейського Союзу: економічні та соціальні наслідки. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. 2016. Вип. 17. С. 136-143.
16. Кавешников Н. Великобритания и Европейский Союз: долгая история развода. Сложный партнёр. Современная Европа. 2018. №6. С. 18-29.
17. Капитонова Н. К. Приоритеты внешней политики Великобритании (1990–1997). Киев, 1999. С. 89-94.
18. Комар Н., Белюх Т., Пилипчук К. Brexit: виклики для Європейського Союзу. Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2019. Вип. 46. С. 298-313.
19. Лист Д. Кемерона Д. Туску 10.11.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/475679/Donald_Tusk_letter.pdf
20. Лук'янова І. В. Вихід Великобританії з ЄС: вплив на Гібралтар. Гілея: науковий вісник. 2018. Вип. 132. С. 363-366.
21. Напалкова И. Е. Ирландская проблема в контексте «Брекзит». Magistra Vitae: электронный журнал по историческим наукам и археологии. 2019. № 1. С. 70-79.

22. Мателешко Ю. Вихід Британії з ЄС: політичні та економічні наслідки для України. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2017. №1 (18). С. 134-142.
23. Морозова Е. Г., Фалина А. С. Брексит как новая реальность Европы: мнения и оценки экспертов. *Власть*. 2017. №4. С. 160-170.
24. Орлик В. Тенденції формування зовнішньополітичного курсу Великої Британії після Brexit. *Європейські історичні студії*. 2021. №18. С. 38-50.
25. Павленко В. Вступ Великої Британії в Європейське Економічне Співтовариство (60-ті – поч. 70-х рр. ХХ ст.). *Європейські історичні студії*. 2020. №16. С. 31-40.
26. Пик С. Brexit і концепція «Глобальної Британії». *Вісник Львівського університету. Серія: міжнародні відносини*. 2020. Вип. 48. С. 71-88.
27. Попова О. В., Бондаренко А. С. Впливова функція дискурсу ЗМІ Великої Британії в процесі BREXIT. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2017. Вип. 64. С. 91-94.
28. Попович К. BREXIT: правові аспекти. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2017. Вип. 1(18). С. 167-174.
29. Ревенко А. Д. Економічний ефект BREXIT: хто матиме сильнішу переговорну позицію? *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. №3. 2019. С. 121-130.
30. Соколова В. А. Європейський напрямок у зовнішній політиці Великої Британії через аналіз діяльності її лідерів у ХХІ ст. *Правова держава* 2018. Вип. 29. С. 147-155.
31. Сталовєрова Г. В. Особливості перемовин щодо членства Великої Британії в ЄС. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2016. Вип. 15. С. 313-322.
32. Супрунова І., Бойчук Д. Наслідки BREXIT для Європейського Союзу та Великої Британії. *Молодий вчений*. 2019. Вип. 11 (75). С. 63-65.

- 33.Тарнавський О. Історико-теоретичні аспекти виникнення концепту євроскептицизму. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2017. Вип. 11. С. 146-153.
- 34.Хлебников И. Е. Brexit: предпосылки, факторы и перспективы. Вестник РУДН. Серия: Политология. 2017. Т. 19. № 2. С. 161-173.
- 35.Хмель А. Єр'оміна В. Євроскептицизм у зовнішній політиці Великої Британії на початку ХХІ ст. Емінак. 2018. № 1(2). С. 88-93.
- 36.Шаров О. М. Brexit: «плюси» та «мінуси» для глобальної геоeкономіки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-10/tezi_sharov-o.m.pdf
- 37.Шевченко А. В. Прихненко М. І. Майбутнє стратегії «Глобальна Британія» у зовнішній політиці Сполученого Королівства в період постбрексіту. Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету ім. В. Стуса. 2021. Вип. 13. Т. 1. С. 97-101.
- 38.Шелемба М., Ставенська М. Проблеми трансформації співробітництва Великої Британії та Європейського Союзу після Brexit. Геополітика України: історія і сучасність. 2021. Вип. 1 (26). С. 40-48.
- 39.Червінка І. М. Наслідки BREXIT для Шотландії та її політики щодо ЄС. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. 2016. Вип. 16. С. 343-350.
- 40.Юрчук І. Brexit: нова реальність Великої Британії. Вісник Прикарпатського університету. Політологія. 2019. Вип. 13. С. 239-243.
- 41.Яковюк І.В. Brexit: причини і наслідки британського референдуму. Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики: зб. наук. ст. Харків, 2016. С. 25-29.
- 42.Яценко О. В. Бондаренко А. В. BREXIT як торговельно-економічний виклик для ЄС [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://repository.mruni.eu/handle/007/16353>
- 43.Arnold T. Tracing the origins and evolution of Euroscepticism in the UK. EUSVoX. 22 July 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

- <https://eusvox.wordpress.com/2015/07/22/tracing-the-origins-and-evolution-of-euroscepticism-in-the-uk>
44. Behind Global Britain: Public Opinion on the UK's role in the World. April 2019. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://bfp.co.uk/wp-content/uploads/2019/04/Behind-Global-BritainPublic-Opinion-on-the-UKs-role-in-theworld.pdf>
45. Clarke, H., Goodwin, M., Whiteley, P. Brexit. Why Britain voted to leave the European Union. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 227 p.
46. Dyson K., Kevin F. The Road to Maastricht. Negotiating Economic and Monetary Union. Oxford, 2009.
47. Fella S. New Labour and the European Union: Policy Transition, Electoral Strategy and the Amsterdam Treaty Negotiation. L., 2002.
48. Global Britain is leading the world as a force for good: article by Dominic Raab. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.gov.uk/government/speeches/global-britain-is-leading-the-world-as-a-force-for-good-article-bydominic-raab>
49. Global Britain: UK Foreign Policy in the Era of Brexit. Boris Johnson MP Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs. Chatham House [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/events/>
50. Global Britain: a twenty-first century vision. Henry Jackson Society. February 2019. 44 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://henryjacksonsociety.org/wp-content/uploads>
51. Janssen K. Fateful O'Hare Airport pizza meeting sealed Brexit vote deal: British media. Chicago Tribune. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.chicagotribune.com/topic/business/economy/european-unionORGOV000067-topic.html>.
52. Jensen M.D., Snaith H. When politics prevails: the political economy of a Brexit. Journal of European Public Policy. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13501763.2016.1174531>

53. Henley J. Britain and the EU: the story of a very rocky marriage. *The Guardian*. 23 June 2016. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.theguardian.com/world/2016/jun/23/referendum-britain-and-the-eu-the-story-of-a-very-rocky-marriage>
54. Hill C. *The Future of British Foreign Policy. Security and Diplomacy in a World after Brexit*. Cambridge, Political Press, 2019. 256 p.
55. Hobolt S. B. The Brexit vote: a divided nation, a divided continent. *Journal of European Public Policy*. 2016. Vol. 23, Issue 9. P. 1-19.
56. Labour Party General election Manifesto 1900–1997. L.; N.Y., 1997.
57. McKinney C.J. Explaining the EU deal: an introduction // Full Fact. 26 May 2016. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://fullfact.org/europe/explaining-eu-deal-introduction>.
58. New Settlement for the United Kingdom within the European Union. 19.02.2016. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.documentcloud.org/documents/2714671-FINAL-DRAFT-st00016-en16>
59. Oliver T. Williams M. J. Special relationships in flux: Brexit and the future of the US–EU and US–UK relationships. *International Affairs*. 2016. Vol. 92(3). P. 54-68.
60. Ries, P.C., Hafner, M., Smith, T.D., et. al. After Brexit. Alternate forms of Brexit and their implications for the United Kingdom, the European Union and the United States. RAND. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2200.html
61. Referendum results. BBC. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.bbc.com/news/politics/eu_referendum/results. (request date: 31.05.2022).
62. Theresa May's keynote speech at Tory conference in full. *Independent*. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/theresa-may-speech-tory-conference-2016-in-full-transcript-a7346171.html>. (request date: 31.05.2022).

ДОДАТОК А
Відгук на дипломну роботу
студентки Касаткіної Ірини Олексіївни
«Вихід Великої Британії з ЄС»

Кваліфікаційна робота Ірини Олексіївни присвячена доволі свіжим подіям гучної та тривалої історії виходу Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії зі складу Європейського Союзу. Brexit став вагомим ударом для ЄС, продемонструвавши, що процес, проєкт європейської інтеграції не завжди є «історією успіху» і для країни всередині Співтовариства можуть виникати не менш гострі суперечності, ніж на шляху вступу до ЄС.

Тематика пропонованої роботи також є цікавою для майбутніх перспектив України тим, що британський приклад свідчить, що вибудовування партнерських відносин з європейськими структурами потребує постійного пошуку балансу між національними інтересами та інтересами Брюсселя, а не імітації співпраці. Саме тому вивчення прецеденту Brexit є корисним як для наукового аналізу ситуації, так і для практичних висновків.

Студентка комплексно та раціонально підійшла до побудови структури своєї роботи, що дозволило успішно вирішити поставлені мету та завдання. Можна констатувати, що структура роботи спирається на історичний метод, що з одного боку, дало змогу детально висвітлити еволюцію відносин Сполученого Королівства та ЄС нарощення суперечностей між ними. Розділи роботи мають належне змістовне наповнення, логічно пов'язані, що свідчить про цілісність роботи. Кваліфікаційна робота Ірини Олексіївни є стилістично витриманою і оформлена у відповідності до вимог до такого типу робіт.

Перелік використаної літератури у роботі студентки є репрезентативним, розкриває не лише політичні, а й економічні, правові та культурні аспекти теми. Третину джерел у переліку складають англійськомовні публікації, що безперечно сприяє кращому розкриттю тематики роботи.

Серед недоліків роботи слід відзначити наступні. По-перше, домінування історичного методу при дослідженні проблематики призвели до обмеження аналітичної складової у роботі на користь описової. По-друге, у другому розділі при аналізі передумов виходу та організації референдуму 2016 р. щодо членства країни в ЄС, студентка слабо артикулює важливу позицію, що тодішній прем'єр-міністр Д. Кемерон прагнув використати референдум як інструмент зміцнення своїх позицій у Консервативній партії, де-факто зробивши тему членства країни в ЄС заручницею внутрішньопартійної боротьби. Ця ситуація висвітлюється у тексті роботи, але поверхнево.

Проте ці зауваження не впливають на загальне позитивне враження від кваліфікаційної роботи Касаткіної Ірини Олексіївни. Можна констатувати, що представлена робота є самостійним студентським дослідженням, яке має завершений характер. Студентка продемонструвала вміння формулювати мету та завдання роботи, обирати адекватні методи та репрезентативне коло джерел для роботи, робити об'єктивні висновки. Робота відповідає усім вимогам, що пред'являються до дипломних робіт за ОКР «бакалавр» і може бути рекомендована до захисту з оцінкою 90 балів.

Керівник,

кандидат політичних наук,

доцент кафедри міжнародних відносин і аудиту

В.О. Пашков